

VÝVOJ ANTROPONYM V BILINGVNÍM MĚSTĚ OLMOUCI A JEHO OKOLÍ VE 13.–17. STOLETÍ

*Libuše Spáčilová**

Abstract: *The development of anthroponyms in the Czech lands may be characterised as the development from one-word names to current names consisting of a first name and a fixed surname. The two-word name structure began to arise gradually in the second half of the 13th century. The form of personal names in Olomouc was clearly influenced by the existence of a bilingual Czech-German language environment that existed in the town at the time. The article summarises the existing results of an on-going analysis of Olomouc's documented written resources deposited in the State District Archives in Olomouc and partly in the Olomouc branch of the Provincial Archives of Opava. The article outlines the historical development of personal names of the citizens of Olomouc.*

Key words: *anthroponym, one-word-name, surname, two-words-name, Olomouc.*

*Prof. PhDr. Libuše Spáčilová, Dr., Katedra germanistiky, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, libuse.spacilova@upol.cz.

1. Úvod

Studie zachycuje vývoj jmen osob v pramenech olomoucké městské kanceláře v období od 14. století do roku 1650 od pojmenování jednoslovného, kterým bylo zpočátku křestní jméno, přes používání různých přídomků až po dvoučlenné pojmenování, sestávající z křestního jména a stabilního příjmení. V potaz je bráno bilingvní, tj. české a německé jazykové prostředí, tedy konstituování německých pojmenování, která v pramenném materiálu převládají, ale i pojmenování českých. Shrnuty jsou dosavadní dílčí výsledky výzkumu křestních jmen v některých významných olomouckých pramenech (např. v kodexu Václava z Jihlavy, v knihách pozůstalostí, v knihách testamentů), které jsou doplněny o výsledky další etapy výzkumu křestních jmen v jiném archivním materiálu (v rejstřících lozunků, v církevních matrikách a v nejstarší matrice olomoucké univerzity) a o dílčí výsledky výzkumu příjmí a příjmení, jejichž systematická analýza bude ukončena pravděpodobně kolem roku 2020.¹

2. JMÉNO VE SPOLEČNOSTI

Potřeba používat antroponyma, jimž náleží v lidské společnosti důležitá a nezastupitelná úloha, se objevila v době, kdy při komunikaci mezi lidmi vyvstala nutnost pojmenovat osoby tak, aby pojmenování mělo identifikační funkci, aby sloužilo k rozlišení jednotlivých členů společnosti. Tato skutečnost vedla k zjištění, že antroponyma spolu s ostatními proprii tvoří jazykový plán sekundární, protože se uplatňují až v komunikaci na vyšší úrovni (*Marie, František*), zatímco apelativa (*děvče, chlapec*) jsou užívána již při její jednodušší formě, tvoří tedy jazykový plán primární (Pleskalová 2011, 12). Performativní akt udělení jména se stává již po mnoho staletí jedním z kroků integrace jednotlivce do společnosti a jméno jedince v ní je pro jeho život nezbytnou nutností.

Vývoj antroponym má svou bohatou historii. V nejstarší době bylo obvyklé označovat osoby pouze jedním jménem. V antickém Řecku dostávali lidé svá jména např. podle duševních nebo tělesných vlastností, příkladem mohou být jména *Sókratés* („zdravá síla“), *Aristotelés* („nejlepší cíl“) či *Strabón* („šilhající člověk“). Výjimku tvořili Římané, kteří užívali k označení osoby hned několika jmen, jejichž počet nebyl pevně stanoven, zpravidla však to byla jména tři a při jejich výběru hrály roli nejen vlastnosti nositele, nýbrž také rodinné vztahy či zásluhy ve veřejném životě. Prvním jménem odpovídajícím našemu křestnímu jménu bylo *praenomen* (např. *Marcus*), následovalo *nomen gentile*, rodové jméno (např. *Furius*), a konečně příjímí, *cognomen*, které přinášelo charakteristické rysy svého nositele (např. *Camillus*²). Někdy se používalo ještě také *agnomen*, informující o úspěších svého nositele; *Publius Cornelius Scipio Africanus* získal příjímí *Africanus* jako ocenění svých zásluh ve druhé punské válce, v níž porazil Hannibala. Existuje řada dokladů polyonymie, mnohojmennosti starých Římanů. Jedním

¹ Jedná se o individuální, řadu let probíhající výzkum, který nebyl a není podporován v rámci žádného projektu.

² Jde o římského politika a vojevůdce jménem *Marcus Furius Camillus*, který žil v letech 446–365 př. Kr.

příkladem za všechny je jméno *Marcus Aurelius Antonius Augustus Germanicus Sarmaticus* sestávající ze šesti komponentů.

Na rozdíl od tohoto římského systému vládla v Evropě zpočátku jednojmennost. Avšak již v 9. století se ukázalo označení osob jedním jménem v některých vyspělých oblastech jako nedostačující. Z toho důvodu se objevila v Benátkách a Miláně u osobních jmen příjmy, která osoby blíže charakterizovala upozorněním třeba na jejich nápadné tělesné nedostatky či na mimořádné schopnosti. Studium benátských pramenů z 9. století vedlo k zjištění, že se v té době vedle osobních jmen užívala dokonce i dědičná příjmení, např. v roce 809 bylo doloženo antroponymum *Angelo Particiaco*, roku 829 *Justiniano Particiaco* a v roce 864 *Urso Particiaco* (Bach 1978, §341). Kromě zmíněných dvou honoitalských měst se dědičné dodatky u osobních jmen objevovaly i v jiných oblastech Itálie; v jižních částech Francie byly tyto stálé doplňky známy v 10. století, odtud se rozšířily do oblastí v povodí řek Rýna a Dunaje (Schwarz 1949, 65), neboť začátkem 12. století se jednojmennost jevila jako nedostačující rovněž v Německu.

Odborná literatura pojednávající o antroponymech v českých zemích se shoduje na tom, že na tomto území převládala ve 12. a 13. století jednojmennost, tedy užívání pouze jednoho jména (srov. Pleskalová³ 2011, 36). Při skromnějším počtu tehdejších oficiálních jmen docházelo pravděpodobně k jejich častému opakování, což ztěžovalo identifikaci prostřednictvím jediného jména. Jak se tato jednojmennost projevila v praxi, odhalil výzkum tří typů pramenů (Pleskalová 2011, 21) – latinsky psaných legend o českých světcích, nekrologů a administrativních textů. Tyto jednotlivé prameny přinášejí různé výsledky. Zatímco v latinsky psané literatuře problémy s identifikací osob nejsou, neboť jména jsou zasazena do dějového kontextu, jenž přihlíží k adresátovi díla, vyskytuje se v nekrologích téměř důsledná jednojmennost. V případě mrtvých asi tato skutečnost tolik nevadila, zatímco identifikace živých osob na veřejnosti si vyžadovala preciznější přístup. Proto byly zkoumány také administrativní texty, především *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (CDB) a *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (CDM). Jejich rozbor vedl k zjištění, že již ve druhé polovině 13. století se vedle osamocených osobních jmen, např. *Rús*, *Olrich*, *Ugolt* či *Otěvěk*, častěji objevují jména blíže charakterizovaná prostřednictvím přezdivek, i když jednojmennost nadále trvala. Z celkového počtu 705 oficiálních osobních jmen zjištěných Janou Pleskalovou z administrativních textů z let 1279–1283 stojí pouze 20 % bez jakéhokoli doplnění, přičemž titul *dominus* se nepočítá (Pleskalová 2011, 38). Vznik dvoučleného systému jmen byl podporován hospodářským zájmem šlechty, která usilovala o dědičnost šlechtických statků, což se podařilo prosadit za Konráda II. Oty v roce 1189 (srov. Bach 1978, §344). Je nepochybné, že v období středověku a raného novověku bylo udělení jména sociálně determinovanou záležitostí. První předpisy

³Důležitými studii v oblasti výzkumu antroponym jsou práce brněnské bohemistky Jany Pleskalové, která analyzovala ve své monografii zaměřené na tvoření nejstarších českých osobních jmen (Pleskalová 1998) celkem 1700 staročeských osobních jmen z 11. až 13. století. V roce 2011 vydala monografii o vývoji vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010, v níž představila vývoj základních pojmenovacích typů antroponym u nás (Pleskalová 2011). Přednostně si všímala jmen českých, avšak ani německá jména nezůstala zcela opomenuta. V této monografii je uveden bohatý soupis odborné literatury k vývoji antroponym v českých zemích (Pleskalová 2011, 180–194).

vyžadující důsledné užívání dědičných příjmení vznikly až v souvislosti s úpravami vedení matrik v letech 1772 a 1779 a za dovršení těchto snah lze považovat císařský patent Josefa II. z 1. listopadu 1786, který nařizuje obyvatelům dědičných zemí přijmout stálá příjmení.

3. VÝVOJ OSOBNÍCH JMEN V ČESKO-NĚMECKÉM PROSTŘEDÍ

V souvislosti s německou kolonizací se na území českých zemí setkávala dvě etnika s dvěma rozdílnými jazykovými systémy, a tedy i různými systémy vlastních jmen osob. Současně však existovaly i společné kulturní fenomény ovlivňující vývoj antroponym jak českých, tak i německých. Jedním z nich bylo rozšíření křesťanství, které vedlo ke zdomácnění osobních jmen řeckého, latinského a hebrejského původu (Kohlheim 1996, 1204). Tento důsledek lze sledovat u obou etnik.

Germánská či staroněmecká osobní jména byla v českých zemích známá ještě před německou kolonizací – přinášely je s sebou manželky Přemyslovců a němečtí kněží; neobvyklým nebyl ani fakt, kdy český kněz získal při svěcení německé jméno, např. druhý pražský biskup Vojtěch tak získal druhé jméno *Adalbert*. K největšímu přílivu německých jmen do českých zemí však docházelo v době německé kolonizace, kdy se nejen původní, slovanská, ale i germánská osobní jména stala běžnými v nově osídlených oblastech Čech a Moravy a z toho důvodu se na tomto území vyskytují jak slovanská, tak i germánská jména, ale v souvislosti s křesťanstvím rovněž jména řeckého, latinského a hebrejského původu.

Pro oba systémy jmen – slovanský i germánský – byla typická složená osobní jména (*Bohuchval, Hostivít, Bolemysl, Pustimír; Adalbrecht, Hadubrant, Siegfried, Wolfgang*). V obou jazycích se již od nejstarších vývojových fází objevuje tendence krácení antroponymických kompozit, při němž zůstal zachován jeden ze dvou komponentů, a to buď bez sufixu (*Bol < Boleslav, Vlad < Vladimír, Host < Dobrohost, Stup < Neostup; Bern < Bernhard, Wolf < Wolfgang, Brand < Hildebrand, Bald < Willibald*), nebo se sufixem (*Bolek < Boleslav, Daleš < Dalemil, Lacek < Ladislav; Mojek < Mojmír; Kuno < Kunrad, Ferdl < Ferdinand, Gangl < Wolfgang*).⁴

Podobné krácení, kdy zůstal spojovací vokál složeného jména zachován, nacházíme u jmen, jakými jsou např. *Budiš < Budislav, Poněš < Ponislav* nebo *Nedoš < Nedomysl*. Podle německého onomastika Konrada Kunze (2003, 21) patří k „pravým“ zkráceným jménům také tvary, na jejichž vzniku se podílejí oba komponenty původního složeného jména, kdy první část zůstala zcela nebo částečně zachována, zatímco z druhé byla použita jen počáteční hláska s následujícím -o, které se v procesu oslabování nepřízvučných slabik změnilo v nepřízvučné -e (*Siebo/Siebe < Sigibert*). U zkrácených německých jmen se dochovalo jen málo příkladů, kdy zůstal na konci jména původní přízvučný vokál zachován (*Toldo < Bertold*). O tzv. „nepravých“ zkrácených jménech, která se objevovala od 13. století, se v německé onomastice hovoří v případech, kdy došlo ke kontrakci obou částí původního složeného jména (*Rolf < Rudolf, Aleit/Alethe < Adelheit*, srov. Kunze 2003, 21).

⁴Případy, v nichž nelze spolehlivě určit, zda byl použit první či druhý komponent jména, nejsou ojedinělé, např. *Vlast < Vlastibor/Bohuvlast, Mir < Miroslav/Bohumír; Bert < Albert/Bertold, Harto < Hartmut/Bernhart*.

Řada jmen vznikla odvozováním různými příponami z redukovaného základu (*Stach* < *Stanislav*, *Přich* < *Přibyslav*, *Znašek* < *Znamír*, *Sdata* < *Sdislav*, *Všan* < *Všemír*; *Hatz* < *Hadumar*). Mnoho českých i německých zkrácených jmen vyskytujících se v pramenech ze 13. a 14. století tvoří tvary s hypokoristickým,⁵ často deminutivním sufixem (srov. Schwarz 1949, § 20; Svoboda 1964, 106), např. *Heine* < *Heinrich*, *Geri* < *Gerhard*, *Kunczo* < *Konrad*, *Meinke* < *Meinhard*, *Hempel* < *Hemprecht*, *Balz* < *Baldwin*, *Friedmann* < *Friedrich*.

Podobně tomu bylo u jmen staroslověnského, příp. staročeského původu, která v procesu krácení obdržela některý ze sufixů, např. *Míra* < *Miroslav*, *Bohuš* < *Bohuslaw*, *Přibček* < *Přibyslav*,⁶ *Lach* < *Ladislav*, *Dalík* < *Dalibor*, *Hodas* < *Hodslav*, *Hodan* < *Hodislav* nebo *Milota* < *Bohumil*.

Bilingvní česko-německé prostředí dalo vzniknout i „hybridním“ antroponymům, v nichž byl německý základ opatřen staročeskou příponou, např. *Villek* < *Wilhelm*, *Hendřišek* < *Heindrich*, *Kuník* < *Conrad*, *Pertlík* < *Berthold*, *Rudyš* < *Rudolf*, *Kunec* < *Konrad*, *Berunáč* < *Bernhart*, *Wylan* < *Wilhelm* nebo *Kunát* < *Konrad*. Nepříliš častá byla jména vytvořená ze staroslověnského či staročeského základu opatřeného německou příponou: *Stenzel/Stanzel* < *Stanislav*.

Kromě složených osobních jmen a jejich zkrácených tvarů se vyskytovala osobní jména, jejichž základem byl jeden kmen, většinou apelativum. Ve staré češtině a němčině to často byly metafory či metonymie a odlišení od příjmi bylo téměř nemožné, např. *Bruno* „hnědý“,⁷ *Hraban* „havran“,⁸ *Äugel* „očičko“; *Mráz*, *Bidlo*, *Zloň*, *Mil*; občas se vyskytovala jména tvořená participiem – *Wigant* „bojující“,⁹ *Luben* „milý“.¹⁰ Tato jednoduchá jména se u obyvatel na území českých zemí objevovala především u příslušníků nižších vrstev, zatímco ve vyšších vrstvách byla v oblibě kompozita (srov. Svoboda 1964, 41; Pleskalová 1998, 10).

Město Olomouc, v němž bude výskyt antroponym sledován, bylo založeno kolem poloviny 13. století v místech původního slovanského osídlení německými osadníky. Ti s sebou přinesli do oblasti městské právo, a lze předpokládat, že existence bilingvního prostředí se nepochybně projevila i ve jménech obyvatel města.¹¹

⁵Hypokoristikum (řec. *hypo-koristikón* „zdrobnělé nebo mazlivé jméno/slovo“) obsahuje zdobňující významový komponent vyjádřený nejčastěji formou sufixu (Pešek < Petr), který je velmi často připojený ke zkrácené podobě jména (*Gustel* < *Augustin*, *Gretchen* < *Margarete*, *Bertík* < *Albert*, *Bepi* für *Josef*). Hypokoristické podoby jmen představují obměnu tvarů neutrálních (srov. Knappová 1989, 31); aktuální definice je širší: hypokoristikum je expresivní obměna neutrálního vlastního jména nebo apelativa v neoficiálním prostředí (srov. Karlík, Nekula a Pleskalová 2002, 172).

⁶V posledních dvou příkladech jde o kombinaci sufixů *-č* a *-ek*.

⁷V současné němčině „der Braune“.

⁸V současné němčině „Rabe“.

⁹V současné němčině „der Kämpfende“.

¹⁰V současné němčině „der Geliebte“ s významem „milenc“, tehdejší význam „milý“ je zastaralý.

¹¹Významným badatelem v oblasti výskytu německých antroponym na našem území byl profesor německé univerzity v Praze Ernst Schwarz, jenž se nechal podle svých slov inspirovat německým onomastikem Adolfem Bachem. Schwarz vydal v roce 1949 knihu *Deutsche Namensforschung*, v níž velmi podrobně popsal vývoj rodových jmen německého/germánského i cizího původu v období vrcholného a pozdního středověku na německy mluvícím teritoriu – nejen v německé oblasti, ale i v Čechách a na Moravě, což ilustroval četnými příklady. Již během druhé světové války pracoval Ernst Schwarz na své práci *Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit*, která přináší výsledky analýzy příjmení nalezených v pramenech před rokem 1420. Kniha však vyšla až v roce 1957. Na tuto publikaci navazuje kniha *Sudetendeutsche*

3.1. OSOBNÍ JMÉNA ŘECKÉHO, LATINSKÉHO A HEBREJSKÉHO PŮVODU

V německých zemích se od druhé poloviny 8. století – v době karolinské, v českých zemích v období 11.–13. století, začínají objevovat jména cizího původu, tzv. *xenonyma*. Nejprve jsou to jména spojená s šířením křesťanství. Zpočátku převládají jména hebrejského původu ze Starého zákona, např. *Áron* (hebr. *aharón*, význam není zcela znám),¹² *Abrahám* (hebr. *abráhám* „otec množství, vznešený otec“) nebo *Zuzana* („lilie“). Po celé starohornoněmecké období (750–1050) byl výskyt shora uvedených jmen spíše nepatrný (Schwarz 1949, 38). Přechod od germánských či staroněmeckých jmen ke jménům spojených s šířením křesťanství znamenal téměř revoluci v oblasti udílení jmen (Seibicke 2001, 104). Vedle jmen starozákonních se však objevovala také jména řeckého původu z Nového zákona. Mezi oblíbená novozákonní jména patřil např. *Ondřej/Andreas* (řec. *andrós* „mužný, statný, odvážný“) či *Johannes* (hebr. „Jahve prokázal milost, bůh je milostivý“).

Mnozí svatí se stávali patrony cechů, ochránci míst, kmenů, ale i jednotlivců, např. *Mikuláš* ochraňoval námořníky a kupce, *Jiří* rytíře, *Hubert* myslivce a *Lukáš* malíře (Bach 1978, § 291). Jména svatých se poměrně rychle šířila, šlo o módu a svatý sloužil jako pozitivní vzor a ochránce pro nositele jeho jména. V důsledku protireformace vyžadoval Tridentský koncil (1545–1563) křesťanská křestní jména a zavrhoval jména „pohanská“ (Fleischer 1964, 48). Na pronikání cizích jmen do Německa nepochybně měly velký vliv četné kontakty se severní Itálií a jižní Francií, kde byla řada těchto jmen již běžná především prostřednictvím dominikánů a františkánů.

4. DVOUJMENNOST

Vzhledem k nedostatečnosti identifikace osoby jediným jménem, vznikla nutnost používat různé doplňující informace (srov. Svoboda 1964, 183 a n.). Počátky konstituování příjmi jako specifického doplňku osobního či křestního jména sice spadají, jak již bylo uvedeno, do 12. století, ale z té doby je doložena jen malá část těchto nedědičných jmen, připojovaných v době oficiální jednojmennosti pro jednoznačnější identifikaci k oficiálním jménům osobním (srov. Knappová 1992, 4–5; Pleskalová 2011, 50). Přibývalo jich více až ve 13. století a na důležitosti nabývaly především po roce 1300. Zatímco u českých obyvatel zůstávají ještě v 15. století příjmi až na výjimky doplňkovými jmény nedědičnými, začíná se u německých obyvatel v českých zemích intenzivněji prosazovat dědičné jméno rodiny, nepochybně pod vlivem pojmenovacích zvyklostí uplatňovaných v okolních německých zemích, kde byla již v této době dvoujmennost (křestní jméno a dědičné jméno rodiny) běžná (srov. Schwarz 1949, § 41a n.; Schwarz 1957, 10 a n.).

Cestu ke dvoujmennosti nám ukazují pojmenování osob v administrativních textech, především v městských knihách, v nichž je vedle řady jednoslovných po-

Familiennamen des 15. und 16. Jahrhunderts téhož autora z roku 1973. Jde o unikátní sbírky, v podstatě slovníky německých příjmení vyskytujících se v Sudetech, u nichž připojil Schwarz podrobné informace o původu pojmenování.

¹²Podle bible byl Áron starším bratrem Mojžíšovým. Jméno se vyskytuje v Německu od 8. století (srov. Kohlheim a Kohlheim 2007, 35).

jmenování uvedena i značná část příjmí, zatímco stabilnější příjmení se objevují především v různých rejstřících výběru daní (např. domovní daně, tzv. lozunku), knihách testamentů, soupisech pozůstalostí apod.¹³

5. VLASTNÍ JMÉNA OSOB V OLMOUCI DO ROKU 1650

V dalším pojednání budou vedle vývoje antroponym Olomoučanů od jednoslovného pojmenování, a to jména osobního, přes doplňování tohoto jména různými údaji až po pojmenování sestávající z křestního jména a stabilního příjmení představeny také hlavní tendence vývoje osobních či křestních jmen. Tento vývoj byl rekonstruován na základě studia olomouckých písemných pramenů uchovávaných v olomouckém Státním okresním archivu a v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Většina jmen osob (75 %) byla získána excerpací listin a městských knih (nejstarší městská kniha olomoucká, kodex Václava z Jihlavy), rejstříků lozunků a knih soudnictví sporného a nesporného a dalších; významným zdrojem jmen osob byly matriky včetně nejstarší matriky olomoucké univerzity (17 % analyzovaných jmen) a korpus doplňují jména osob z židovského registru (4 %) a z kroniky olomoucké rodiny Hoblů (3 %). Výzkum však dosud nebyl ukončen, proto je třeba následující text chápat jako dílčí, nikoli definitivní závěr o dosud probíhajících analýzách. Systematicky zpracována byla zatím křestní jména,¹⁴ zahájena byla klasifikace příjmí a příjmení.

Položme si otázku, jaká osobní jména byla mezi Olomoučany tehdy oblíbená a jak probíhal proces konstituování příjmí a příjmení u příslušníků různých sociálních vrstev – u měšťanů, šlechticů, církevních hodnostářů a u prostých obyvatel města, ale také u osob podřadného postavení – u žen a u židů. Kromě příjmí a příjmení se používaly také přezdívky – neoficiální doplňková jména samostatně používaná. Je těžké rozeznat je od příjmí, neboť oba druhy antroponym se tvořily na základě stejných pojmenovacích motivů, z přezdívek se mohla vyvinout příjmí. V případě dvoučlenných pojmenování lze považovat jméno připojené ke jménu oficiálnímu za příjmí, přezdívka byla zřejmě používána samostatně bez osobního jména, jak dokládá např. výskyt jména *Altmannus*¹⁵ [Stařec] z roku 1271 v jedné

¹³ Antroponyma představují specifický jazykový materiál, jehož hlavními zdroji byly a dodnes jsou administrativní texty (srov. Pleskalová 2011, 21–23), pro nejstarší období církevní prameny, např. nekrology, které obsahují seznamy jmen obyvatel všech vrstev, kteří v určitém časovém intervalu zemřeli; dále pro starší období především listiny, městské knihy, a to knihy pamětní, nespecifikované podle obsahu zápisů, nebo knihy speciální, např. knihy testamentů, knihy smluv; tyto prameny obsahují antroponyma za účelem potvrzení darování, prodeje či koupě, za účelem potvrzení závěti, dále knihy inventářů pozůstalostí, předkládající soupis majetku krátce po smrti; ale především matriky a rejstříky odvádění dávek, jakými byly knihy počtů nebo rejstříky poplatků za dům, tzv. lozunků. Všemi těmito uvedenými dochovanými prameny se může tehdy bilingvní Olomouc pochlubit, což otevřelo možnost výzkumu antroponym jejích tehdejších obyvatel. V pramenech se projevuje referenční funkce antroponym, antroponyma slouží k identifikaci nositele. Vzhledem k tomu, že v těchto administrativních pramenech jména staví nositele do centra dění v určitých souvislostech (výrazně je to patrné např. v testamentech), slouží jména v tomto kontextu rovněž k individualizaci (srov. Nübling 2012, 20).

¹⁴ Podrobnější dílčí výsledky výzkumu olomouckých jmen byly zveřejněny ve dvou studiích v roce 2011 (Spáčilová 2011a; Spáčilová 2011b).

¹⁵ Bez ohledu na způsob psaní v pramenech budou v této studii uváděná antroponyma psána velkým počátečním písmenem, jména budou transliterována.

latinsky psané olomoucké listině. S jistotou je možné identifikovat přezdívky tehdy, když se vyskytují spolu s příjímím či příjmením, např. v roce 1418 je v Olomouci v pramenech doložen *Petrus Wais alias Nemezc*,¹⁶ 1439 *Sigmund tuczny alias Kunwalt/Kuwalt*,¹⁷ 1516 *Peter Winczerer, Clain Peter genant*,¹⁸ 1544 *Veit Meichsner alias Han*,¹⁹ 1570 *Francz Kreisel alias Czipser*²⁰ nebo v roce 1590 *Adrian/Hadrian Feldner alias Greczner*²¹ (Kux 1942, 205). Přezdívky jako doplnění dvoučlenné struktury jména se vyskytují až do konce zkoumaného období.

5.1. CHRONOLOGICKÝ VÝVOJ OSOBNÍCH JMEN MUŽŮ V OLMOUCI DO ROKU 1650

Pro analýzu mužských osobních jmen v Olomouci do roku 1650 sloužil korpus skládající se z 17 633 mužských osobních jmen. Většina jich byla získána z olomouckých matrik nebo z městských knih.

5.1.1. Osobní jména mužů ve 13. století

Pojmenování osob v Olomouci ve druhé polovině 13. století ukazují listiny vydané v moravském diplomatickém kodexu (CDM), v nichž nacházíme od roku 1254 řadu osamocených osobních jmen olomouckých měšťanů, např. z roku 1262 *Wernerus*, 1267 *Conradus, Pertoldus a Sdislaus*, 1268 *Czepanus*, 1271 *Arleboem, Bertholdus, Goblinus, Meingottus, Ottho a Walterus*, 1276 *Hyncho, Jacobus, Orlicus, Sdislaus a Thirwardus*, 1287 *Ruslo a Theodoricus*, 1296 *Thirwardus, Ruslinus/Roslinus a Jacobus*. Kromě toho se sporadicky objevují také doplňující informace v podobě příjmí, přezdívek nebo uvedení řemesla, např. *Martinus Pokora* (1246), *Sifridus brugnar* (1262) nebo *Klaus aurifaber* (1268).

Z analýzy pramenného materiálu vyplývá, že většina olomouckých měšťanů ve 13. století měla jméno německého původu (66 % všech mužských osobních jmen), které bylo kvůli výskytu v latinských textech většinou opatřeno latinskou příponou *-us* (např. *Bertholdus/Pertoldus, Conradus, Ditricus, Goblinus, Meingottus/Mengottus, Orlicus, Thierwardus/Thirwardus/Tierwardus, Walterus, Wernardus, Wynandus*); jména *Fridericus/Fridrich* a *Heinricus* se objevují jako hypokoristika s příponou *-o* (*Fridlo, Heinczo*) a osobní jméno *Heinrich* se v olomouckých pramenech uvádí jako *Hyncko*. U jmen *Arleboem, Ottho* a *Wigand* latinizující sufix *-us* chybí.

Vedle dominantních germánských či německých osobních jmen se v olomouckých pramenech vyskytují také slovanská/česká osobní jména, např. *Sdislaus* a *Wenceslaus* (6 %). Ke jménům řeckého původu (16 %) patří *Klaus* (zkratka pro *Nicolaus*), *Onsso* (pravděpodobně hypokoristikum k *Andreas* > *Oneš/Onsso*) nebo *Stephanus*; toto jméno je doloženo rovněž v hypokoristické podobě jako *Czepanko*; hebrejského původu (6 %) jsou biblická jména *Jacobus* a *Hansel* (zkrácení jména

¹⁶SOKA, AMO, Knihy, sign. 36, fol. 48r. Muž byl asi Němec.

¹⁷SOKA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 23rb, 150vb. Muž zřejmě pocházel z Kunvaldu.

¹⁸SOKA, AMO, Knihy, sign. 1025, fol. 164r. Pravděpodobně byl nositel přezdívky malé postavy.

¹⁹SOKA, AMO, Knihy, sign. 1064, fol. 40r. V dnešní němčině *Hahn* „kohout“.

²⁰SOKA, AMO, Knihy, sign. 1064, fol. 11r. Muž zřejmě pocházel ze Spiše.

²¹Výraz *Gretzner/Grötzner/Grütznier*, lat. *grutarius*, má dva významy „mlynář krupice“ a „obchodník s krupicí“.

Johannes, opatřeného deminutivním sufixem *-el*), jméno sv. *Martina Martinus* (3 %) je původu latinského. Jen vzácně sloužila v Olomouci k pojmenování osob ve 13. století pouhá apelativa (3 %), např. již zmíněný *Altmannus*.

5.1.2. Osobní jména mužů ve 14. století

Rovněž mezi mužskými osobními jmény pocházejícími ze 14. století převládají osobní jména germánského původu (34 %); následují jména slovanského původu (20 %) a latinská osobní jména (16 %). Početně méně zastoupena jsou řecká (15 %) a hebrejská jména (11 %); k nejmenší skupince (2 %) patří jména méně obvyklá, např. aramejského (*Bartholomäus*) nebo perského původu (*Caspar*).

Ve 14. století bylo nejčastěji vyskytujícím se osobním mužským jménem v Olomouci jméno *Johannes* (21 % všech zkoumaných osobních jmen), *Nicolaus* (13 %), *Peter* (10 %), *Jacob* (6 %), *Conrad* (3 %), *Waczlaw* (3 %), *Andreas* (2,75 %) a *Martin* (2,75 %). V této škále je zastoupeno pouze po jednom jméno germánského (*Conrad*) a slovanského (*Waczlaw*) původu; naprosté oblibě se však těšila v Olomouci ve 14. století jména světců původu hebrejského (*Johannes*, *Jacob*) a řeckého (*Nicolaus*, *Peter*, *Andreas*).

Zajímavá jsou v tomto století označení osob vytvořená z apelativ – tvoří 9 % z celkového počtu pojmenování osob a připomínají přezdívky, např. *Chechiczo*, *Schippko*, *Zeicz* [Zajíc], *Capunco* [Kapounek], *Nos*, *Wylczco* [Vlček].²²

5.1.3. Osobní jména mužů v 15. století

V souboru olomouckých mužských osobních jmen z 15. století se vyskytuje jen 5 % tvořených jednoslovným pojmenováním z apelativ, např. *Holub*, *Lisska*, *Ssafranco*, *Hochpranger* [Chvastoun] nebo *Schonman* [Krasavec]. Jindy se objevuje osobní jméno, celkem bylo analyzováno 119 různých mužských jmen; většina je germánského původu (31 %). Křesťanská cizí jména pravděpodobně získávala nadále na oblibě, častá jsou jména osobní řeckého (21 %) a latinského původu (19 %). Méně početná jsou osobní jména hebrejského původu (15 %) a slovanská jména (pouze 10 %). Zbytek (3,5 %) tvoří osobní jména italského, keltského a aramejského původu.

Nejoblíbenějším mužským osobním jménem zůstal *Johann* (22 % zkoumaných mužských jmen), následují *Nikolaus* (13 %), *Peter* (7 %), *Wenzel* (6 %), *Jacob* (5 %), *Paul* (4 %), *Matthäus* (4 %), *Martin* (3,5 %) a *Andreas* (3 %). Jen jedno jméno v této řadě – *Wenzel* – je slovanského původu. Je zajímavé, že situace v Olomouci je v tomto směru téměř srovnatelná třeba s Bayreuthem. Německý onomastik Volker Kohlheim došel na základě rozboru jmen ve druhé nejstarší městské knize Bayreuthu k zjištění, že 38 % mužů má v knize v letech 1430–1472 negermánské jméno, *Johannes* byl zastoupen 22,6 % a *Nickel/Nicolaus* 8%.²³ Kromě toho je uvedené pořadí první tří jmen srovnatelné také se situací v Drážďanech (Fleischer 1964, 51).

²²Toto osobní jméno lze interpretovat též jako zdrobnělinu ke jménu *Wolfgang*.

²³Výskyt mužských jmen germánského původu byl relativně vysoký: *Cuntz/Conrad* – 12,17 %, *Heinz/Heinrich* – 11,3 % (Kohlheim 2000, 333).

5.1.4. Osobní jména mužů v 16. století

Jednočlenné pojmenování apelativní je zapsáno v 16. století v analyzovaných pramenech pouze u 1,5 % Olomoučanů. Opět jsou to zřejmě přezdívky reagující na vzhled nebo charakteristické vlastnosti či rysy nositele, např. *Hamerle* [Kladívko], *Jahliczka*, *Jungentewschel* [Mladý čert], *Vtrata*, *Scheteczka*, *Hecht* [Štika], *Babocka*, *Piberle* [Bobřík] a další. Mezi těmito označeními jsou také příjmy zakončená českou příponou *-ů*, která vyjadřuje příslušnost k otci nebo k rodině, např. *Blassku*, *Budku*, *Czessku*, *Mikaczku*, *Ondrassku*, *Schimku*, *Woytku* a další.

Škála mužských osobních jmen zahrnuje 173 jednotek, většina z nich je latinského původu (27 %), následují germánská jména (24 %), hebrejská (19 %), řecká osobní jména (18 %), na předposledním místě jsou osobní jména slovanského původu (8 %), a na konci stojí malá skupina jmen perského, staroirského, keltského, italského, aramejského a egyptského původu.

Nejoblíbenějšími jmény byla jména *Johann* (17 %), *Georg* (7 %), *Martin* (6 %), *Matthäus/Matthias* (6 %), *Jacob* (4,5 %), *Wenzel* (4 %), *Valentin* (3,1 %) a *Andreas* (3,0 %). Stejně jako třeba v Chocni nebo Táboře byl nejčastějším jménem v Olomouci *Johann*; jméno *Georg* se dostalo na druhou příčku v pořadí oblíbenosti, podobně jako např. v Chocni (Šmilauer 1974, 16).

5.1.5. Osobní jména mužů v 17. století

Ačkoli byla sledována jména pouze v první polovině tohoto století, byl počet zachycených jmen poměrně vysoký (125). Čtvrtina těchto jmen (25 %) byla germánského či staroněmeckého původu, 25 % jmen bylo latinských, 24 % hebrejských, 18 % řeckých a 4 % slovanských. Zbývá 4 % tvoří jména jiného původu. Jen u 1 % pojmenování osob se nevyskytovalo žádné osobní jméno – tyto osoby byly pojmenovány buď přezdívkou, příjmem nebo příjmením (*Sekora*, *Baptista*²⁴).

Nejoblíbenějším jménem byl i nadále *Johann* (17 % všech osobních jmen), následoval *Georg* (9 %), *Matthäus/Matthias* (6 %), *Martin* (5,5 %), *Jacob* (4 %), *Andreas* a *Paul* (4 %) a *Christoff* (3,5 %). V 17. století se navíc objevují v Olomouci dosud neobvyklá cizí jména, např. latinská jména *Aurelius/Aureli*²⁵ (1645), *Julius*²⁶ ve dvojjmennu *Ferdinand Julius* (1635) nebo *Maximilian*²⁷ (1600) a z řečtiny pocházející jméno *Onefrius* (1642).²⁸

Zajímavé je, že český či slovanský původ jmen ustupuje téměř po všechna zkoumaná století, zastoupení jmen původu německého/germánského také klesá, avšak roste podíl jmen hebrejského původu.

²⁴Toto jméno by mohlo být interpretováno jako jméno osobní. Vzhledem k tomu, že se vyskytuje v rejstřících plateb lozunků, jde zřejmě o příjmení, které vzniklo z osobního jména. To, že by osoba v rejstřících z roku 1640 vystupovala pouze s osobním jménem, je velmi nepravděpodobné.

²⁵Původně jméno římského rodu známého prostřednictvím římského císaře *Lucia Domitia Aureliana* (3. stol. po Kr.).

²⁶Rovněž toto jméno bylo původně jménem jednoho římského rodu a druhým jménem Caesarovým.

²⁷Tvar tohoto jména vznikl asimilací n v latinském rodovém jménu *Maximinianus* z rodu *Maximus* (lat. *maximus* „největší“).

²⁸Jméno *Onufrius* znamenalo v řečtině „hlídač oslů“.

5.1.6. Způsoby integrace cizích osobních jmen mužů

Protože se v bilingvní Olomouci budovaly dva onomastické systémy, německý a český, naskytá se otázka integrace jmen cizího původu do obou těchto systémů. Řada tehdy populárních jmen se vyskytovala v nejrůznějších podobách. Například pro jméno řeckého původu *Petros* se v olomouckých pramenech nachází řada variant – *Peter*, *Petr*, *Pecheins*, *Petzoldus*, *Petzold*, hypokoristika *Petrlinus*, *Petrlin*, *Peschlin*, *Petrein*, *Petzmann*, *Petermann*, *Pesco*, *Pessek*, *Petrzik*, *Petrziko*, *Petrassko*, *Petrasek*, *Pech*; podobně bychom také u jména *Andreas* našli množství tvarů – *Andres*, *Andress*, *Andreß*, *Anndres*, *Andris*, *Andrias*, *Andriass*, *Andra*, *Andre*, *Anndre*, hypokoristika *Anderlin*, *Anderlinus*, *Anderlins*, *Andrle*, *Anderle*, *Anderl*, *Enderlinus*, *Enderlin*, *Enderl*, dále *Andrze*, *Ondrzeg*, *Ondrzejig*, *Ondrzej*, *Ondrei*, *Ondrze*, *Ondra*, *Onndra*, *Ondre*, *Ondry*, *Ondrus*, *Ondruss*, *Ondrusch*, *Ondraczek*, *Ondraczke*, *Andraczek*, *Andraczke*, *Wondra* a *Ressko*. Ani jména slovanského a germánského původu nezůstala adaptací ušetřena, např. slovanské jméno *Stanislav* se vyskytuje ve tvarech jako *Stanislaus*, *Stanislaw*, *Stanczlaw*, *Stenczlaw*, *Stach*, *Stanczel*, *Stenczel*, *Stenczl*, *Staynel*, *Stainzl*, *Stanek*, *Stanik*, *Stanko*, *Stanke*, *Stanku*, *Stasko* und *Staniek*. Pro germánské jméno *Konrad* byly k dispozici varianty *Conrad*, *Conradt*, *Conrath*, *Conadus*, *Conandus*, *Cunad*, *Cunradt*, *Cundrat*, *Conczlinus*, *Conetlinus*, *Cuncz*, *Cunczo*, *Cunic*, *Cunclin*, *Cunclinus*, *Cunczmann*, *Kuncz*, *Kunczl* a další.

Integrace cizích jmen probíhala ve dvou rovinách – v rovině fonografematické a v rovině morfologické. Rovinu fonografematickou dokládají následující příklady:

U víceslabičných jmen dochází k odpadnutí koncového řeckého nebo latinského morfému *-us*, (*Albertus* > *Albert*, *Augustinus* > *August*, *Aurelius* > *Aureli*, *Georgius* > *Georg*, *Paulus* > *Paul*).²⁹ V některých případech se vyskytují plné tvary (*Adamus*, *Achacius*, *Ambrosius*, *Antonius*, *Christophorus*) vedle tvarů bez přípony *-us* (*Adam*, *Achaci/Achac*, *Ambrosi/Ambros*, *Anton*, *Christoff*).

V tomto souboru jmen existuje dostatek dokladů pro krácení beze změny morfologické charakteristiky (*Bonaventura* < *Wentura*, *Erasmus* > *Asmus*, *Sebastian* > *Bastian*). Často docházelo v těchto případech k připojení přípony, což nezřídka vedlo ke vzniku hypokoristik (*Jakub* > *Kuba*, *Sebastian* > *Bastel*, *Martin* > *Tindl*, *Egidius* > *Jidek*, *Antonius* > *Toniš*) nebo ke kontrakci, tj. stažení (*Andreas* > *Andres*, *Christian* > *Cristan*, *Joachim* > *Jochem*, *Johann* > *Jan*, *Marcus* > *Marx*, *Matthias/Matthäus* > *Mathes/Macz*, *Nicolaus* > *Niclas*). Výjimkou nejsou ani kombinace těchto změn, např. *Alexius* > *Lex*, *Johannes* > *Hans*.³⁰

Poměrně často docházelo k asimilaci, přizpůsobení jedné hlásky hlásce v sousedství (*Martin* > *Mertein*), při tom se vyskytovaly také dialektální změny, především v oblasti konsonantismu: *Abel* > *Appel* – *Bernhart* > *Pernusch* – *Barttl* > *Partl*,³¹

²⁹Latinská osobní jména vykazují ve střední dolní němčině místo sufixu *-ius* sufix *-is*: *Ambrosius* > *Ambrosis*, *Cornelius* > *Cornelis*, *Sidonius* > *Sidonis* (Bach 1978, § 117).

³⁰Přízvuk u jmen cizího původu nebyl vždy na první slabice, např. *Johannes* > *Hans*, *Erasmus* > *Asmus*, *Alexius* > *Lex*, *Sebastian* > *Bast*. Jako příklady přízvučné první slabiky je možno uvést *Christian* > *Christ*, *Nicolaus* > *Nickel*, *Franciscus* > *Franz*.

³¹Vývoj střhn. *b* > *p* lze označit za bavorský dialektální rys, i když se vyskytoval i v němčině v Slezsku.

Kilian > *Chilian*;³² *Benesch* > *Wenesch* – *Gabriel* > *Gawriel*;³³ *Simon* > *Šimon/Schimco* (palatalizace); *Girg* > *Kirk* (fortizace); *Klaus* > *Glaus* (lenizace) a další.

Nikterak nepřekvapuje, že česká/slovanská jména byla německými písaři zapisována, jak je z dosud uvedených příkladů patrné, německým způsobem, např. *Bartusch* nebo *Bartuss* a nikoli *Bartuš*.

V důsledku integrace v rovině morfoložické byla cizí jména osob žijících v Olomouci opatřena různými sufixy, které často měly hypokoristický význam:

a) německé sufixy: -l: *Anderl/Enderlin* < *Andreas, Fraentzel* < *Frantz, Jäckli* < *Jacob, Jeroniml* < *Jeronimus, Matel* < *Matthias/Matthäus*; -o:³⁴ *Hanno* < *Johann, Jesso* < *Jakob, Mixo* < *Nicolaus, Ulo* < *Ulrich*; -e: *Tome* < *Thomas, Jane* < *Johann*; -i: *Gusti* < *August*; -tz/-z: *Nitz* < *Nikolaus, Barz* < *Bartholomäus*; -tsch: *Petsch* < *Peter, Bartsch* < *Bartholomäus*; -k: *Blasske* < *Blasius*; *Hanco* < *Johann*; -mann: *Petzmann* < *Peter*; -ning: *Henning* < *Johann*;

b) české sufixy (výběr): -a: *Fába* < *Fabián, Kuba* < *Jakub, Wawra* < *Vavřinec (Laurentius), Wondra* < *Andreas*; k-ové sufixy: *Albík* < *Albert/Albrecht, Andraczke/Andraczek/Ondraczek* < *Andreas, Alschik* < *Aleš, Czierka* < *Cyril, Daniczek* < *Daniel, Kubiczek* < *Jakub, Marzik* < *Mauritius*,³⁵ *Pánek* < *Štěpán/Pankrác, Resso* < *Andreas, Schimek* < *Šimon, Sczepanko* < *Štěpán, Vítek* < *Vít*; -ch: *Bech/Becho* < *Benedikt, Mach* < *Matthias*; -š: *Alesch* < *Alexander, Barscho* < *Bartoloměj, Climsscho* < *Clement, Kubusch* < *Jakub*; -s: *Miks* < *Mikuláš* < *Nicolaus*; -n/-ň: *Barton* < *Bartoloměj/Bartholomäus, Toman* < *Thomas*; -d: *Janda* < *Johann/Jan*; -j/-g: *Mateig* < *Matthias, Ondrzeg* < *Andreas*; -l: *Hanal* < *Johann*.

Tento arsenál různých přípon svědčí o velkých změnách, které každé cizí jméno po převzetí do systému ať už českého nebo německého jazyka prodělávalo; nejinak tomu bylo i v Olomouci.

5.1.7. Módní tendence ve vývoji osobních jmen mužů v Olomouci

Rozbor olomouckých mužských osobních jmen potvrdil některé tendence v pojmenovávání osob, které platily pro německy mluvící oblasti. Zcela zřetelně se prosadila i v Olomouci 14. století jména světců cizího původu – *Johann/Jan, Nicolaus/Mikuláš, Peter/Petr, Jacob/Jakub, Andreas/Ondřej, Martin, Matthäus/Matouš* a *Paul/Pavel*. Olomoucké prameny dokládají, že jméno *Georg/Jiří* se stávalo v Olomouci – podobně jako v Německu – od 15. století stále oblíbenějším. Zatímco ve 14. století jsou v Olomouci doloženi pouze čtyři nositelé tohoto jména, objevuje se v 15. století 88 mužů se jménem *Georg* a v 16. století je jich dokonce 665. Také jméno *Adam* se v 16. století stalo v Německu jménem oblíbeným, což se projevilo i v Olomouci – ve 14. století bylo zapsáno 12, v 15. století 10 mužů s tímto jménem, v 16. století 59 a v první polovině 17. století dokonce 71.

Ze jmen populárních v době humanismu nacházíme v Olomouci v 16. století jméno *Philip/Filip* (32) a *Daniel* (30). Pietistická jména se téměř nevyskytují,

³²Změna stříh. *k* > *ch* byla bavorským dialektálním rysem.

³³Vývoj stříh. *b* > *w* je typický pro bavorské dialekty.

³⁴Některá česká jména – často se sufixem *-ek* – byla pomocí *-o* adaptována do latinských textů 13. století (*Chvalek* > *Chvalko*, gen. *Chvalkonis*).

³⁵Těž *Marcus* nebo *Martin*.

pouze jméno *Gottfriedt* bylo v roce 1640 a 1642 v pramenech zaznamenáno. V souvislosti se založením jezuitského řádu se objevuje jméno *Franziscus*, které souvisí s kanonizací osoby jezuitu *Františka Xavera*. Tento fakt dokazuje, jak se propagace jezuitského řádu projevila i v obohacení repertoáru osobních jmen.

Ojedinelé doklady výskytu více osobních jmen u jedné osoby pocházejí z 15. a 16. století – v roce 1493 byl členem městské rady *Martinus Gilig Karschen*, v roce 1500 *Kilian Christoforus Chraczer*, v roce 1576 *Wilym Kunrad Stoss* a v roce 1599 *Walburg Hans Nentbigk* (Kux 1942, passim). Častěji se dvě osobní jména vyskytují až v 17. století – v roce 1605 byl zapsán do rejstříku domovních dávek městský písař *Andreas Georgius Obeslavius*. Do roku 1650 bylo zapsáno 47 osob se dvěma osobními jmény. Nejedná se pouze o šlechtice (*Herr Tas Waczlaw Podstaczky*), nýbrž také o měšťany (např. lékárník *Samuhel Wenzel Sub*, *Sebastian Fabian Eandler*, zlatník *Jan Karel/Hanß Carel Rausek*, krejčí *Jan Friedrich Strambersky*, prýmkař *Hannß Jakob Waczkerz* aj.). V olomouckých pramenech se celkem devětkrát objevují případy, kdy je měšťan uváděn jak se dvěma osobními jmény, tak i s jedním jménem, např. *Sebastian Fabian Eandler* nebo *Sebastian Enderle* (1642), *Johann Mandelius* v roce 1635 a *Johan Rudolf Mändel* po pěti letech; *Andreas Georgius Obeslavius* se objevuje vedle jména *Andreas Obeslavius*, *Ferdinand Julius Zürkenderffer* vedle jména *Ferdinand Zirckendorffer*, *Filip Jacob Goldteimmuller* vedle jména *Filip Guldenmiller*. Ve dvou případech najdeme dvojí jazykovou podobu jména, a to v češtině a v němčině: *Jan Karel Rausek / Hanß Carel Rauschek*. Také bylo jméno zapsáno s různým pořadím komponentů: *Johan Georgius Skrzywanek* a jindy *Georgius Johan Skrzywanek* (1642), který v roce 1650 byl uveden poněmčeným jménem *Lerch*. Jeho potomek – syn *Ignatz Dominik* používal již výlučně německou podobu *Lerch*. I tato v bilingvním prostředí Olomouce zjištěná skutečnost, byť souvisí s konstituováním příjmení, je důležitá.

Nejčastějším jménem ve dvoučlenné kompozici v 17. století bylo jméno *Franziscus*. Stojí 23krát jako druhé osobní jméno, např. *Johannes Franziscus*, *Georgius Franciscus*, *Karolus/Carolus Franciscus* a dvakrát jako první člen (*Franciscus Aloysius*) u studentů olomoucké univerzity, kteří byli v 17. století zapsáni do nejstarší univerzitní matriky. Druhým nejčastějším jménem u dvoujmenných kombinací osobních jmen v olomoucké univerzitní matrice je jméno *Aloysius* (*Gregorius Aloysius*, *Matthias Aloysius*), dále *Ignatius* (*Thomas Ignatius*, *Georgius Ignatius*, *Ignatius Dominicus*) a *Ferdinandus* (*Thobias Ferdinandus*, *Ferdinandus Ignatius*). I tento výběr osobních jmen a použití dvou osobních jmen Olomouci ve zkoumaném období, stejně jako v univerzitní matrice se ojediněle vyskytující jména *Hugo*³⁶ (*Hugo Teiser*), *Valerianus*³⁷ (*Valerianus Neumannus*), *Erasmus*³⁸ (*Erasmus Meltzerus*), *Crispinus*³⁹ (*Crispinus Fuck*), *Philipus*⁴⁰ (*Phillippus Orchites*) jsou projevem módních tendencí v oblasti výběru osobních jmen ve městě.

³⁶Zkrácený tvar ke kompozitu s *Hug-*, starohornoněmecky (dále jen sthn.) *hugu* „myšlenka, rozum, duch, smysl, odvaha“ (Kohlheim a Kohlheim 2007, 207; Eberhard-Wabnitz a Leisering 1998, 306).

³⁷Lat. jméno s původním významem „z rodu Valeriánů“ (Eberhard-Wabnitz a Leisering 1998, 410), k lat. *valēre* „být silný, udatný“ (Kohlheim a Kohlheim 2007, 411).

³⁸Jméno z řec. *erasmios* „žádoucí“ (Eberhard-Wabnitz a Leisering 1998, 261).

³⁹Jméno z lat. *crispus* „kučeravý“ (Kohlheim a Kohlheim 2007, 108).

⁴⁰Jméno k řec. *phílos* „přítel“ a *híppos* „kůň“ (Eberhard-Wabnitz a Leisering 1998, 367).

6. OSOBNÍ JMÉNA OLOMOUCKÝCH ŽEN Z CHRONOLOGICKÉHO HLEDISKA

V analyzovaném souboru olomouckých jmen je zastoupeno 3414 žen, z nichž 2906 bylo uvedeno osobním jménem, např. *Katherine Schillingynne* (1455), *jungfrau Hester, des Paul kratczers tochter* (1452), *Junkfraw Kunka* (1495), *Veronica, weib Niclas Vierczigmarks* (1438), *Kathrein, dienerin Ketterl eysnerynn* (1434); u 466 žen chybí osobní jméno, pravděpodobně nebylo pro projednávanou záležitost, která byla sepsána, důležité: z tohoto počtu se ve 281 případě jedná výlučně o ženy, pojmenované po manželovi, např. *Casper Rypperin* (1554), tedy manželka *Kašpara Ryppera*, podobně také *Clement Hutterin* (1544) nebo *Casper Tipoltin* (1521).⁴¹ Zde je třeba upozornit na použití přípony *-in*, která odpovídá české příponě *-ová*, jež nás informuje o tom, že jde o jmenný tvar odvozený od mužského jména. Celkem 167 žen je uvedeno pouze příjmením (*Czrwenkin, Czrhowa, die Langmoczen, Losowska*) a u 18 žen je uveden spolu se jménem muže i druh rodinného vztahu (*relicta Cunclini Otendorfer* – vdova po Kunešku Otendorferovi). Většina z těchto osmnácti nedostatečných identifikací pochází z nejstarší městské knihy z let 1357–1399 a jde buď o vdovy, např. *relicta Ogerii quondam advocati* (1357), *relicta Pauli* (1376), nebo o manželky, např. *conthoralis Hankonis Schaffer* (1392), *Jekl sneyders hawsfraw* (1412); v jednom případě je uveden vedle manžela také bratr dotyčné ženy – *uxor Jeklini de Neredin, soror Strumphlini* (1392).

Zabývejme se nyní podrobněji škálou ženských osobních či křestních jmen. Trend směřující ke jménům světic se dá na ženských jménech prokázat i v Olomouci, neboť 47 % ze zkoumaných 2906 ženských osobních jmen je řeckého původu (např. *Agnes, Barbara, Catherina* nebo *Margaretha*), 31 % je původu hebrejského (např. *Anna, Elisabeth, Judit* nebo *Magdalena*), 17 % původu germánského či německého (*Gedrut, Hedwig, Kunigunda/Cunna/Kunel*), 16 % pochází z latiny (*Apolena, Clara, Cordula, Marina* či *Regina*), 3,5 % z aramejštiny (*Marta*). Ještě vzácněji zastoupená, a to 2,9 %, jsou slovanská ženská osobní jména (*Lidmila/Ludmilla* nebo *Duchna*).

Ve 14. a 15. století patřila k nejoblíbenějším osobním jménům *Margareta/Margaretha*, následují *Katharina* a *Anna*. V 16. a 17. století byla *Anna* nejvíc zastoupeným ženským osobním jménem, v 16. století byly na druhém a třetím místě *Barbara* a *Margaretha*, v 17. století *Marina* a *Katharina*.

Při hledání odpovědi na otázku, proč byla v oblibě právě tato jména, je třeba vycházet z tehdejšího přesvědčení, že kdo nosí jméno křesťanského svatého, ten požívá jeho ochrany. *Margareta* (z lat. *margarīta* „perla“) se vztahuje ke sv. Markétě z Antiochei († 305), která byla spolu s Barborou a Kateřinou jednou ze „tří svatých panen“; byla patronkou rodiček, šestinedělek a sedláků a patřila

⁴¹V olomouckých pramenech byl *Caspar Rypper* uveden k roku 1544 (SOkA, AMO, Knihy, sign. 342, fol. 13v), o deset let později, v roce 1554, byla zmíněna jeho žena jako *Caspar Rypperin* (SOkA, AMO, Knihy, sign. 346, fol. 13v); podobně také *Clement Hutter* v roce 1527 (SOkA, AMO, Knihy, sign. 6678, fol. 24v) a jeho žena jako *Clement Hutterin* v roce 1544 (SOkA, AMO, Knihy, sign. 342, fol. 24r); *Casper Tipolt* v roce 1525 (SOkA, AMO, Knihy, sign. 1030, fol. 39v), jeho žena o několik let dříve, v roce 1512 jako *Kathrina Tipoltin* (SOkA, AMO, Knihy, sign. 1024, fol. 118r) a v roce 1521, jako *Caspar Tipoltin* (SOkA, AMO, Knihy, sign. 1027, fol. 37v).

k 14 pomocníkům v nouzi.⁴² *Katharina* (z řec. *kathará* „čistá“) bylo jméno svaté Kateřiny z Alexandrie († kolem 300), která rovněž patřila k 14 pomocníkům v nouzi. Je ochránkyní dívek, panen a manželek, ale také učenců, studentů a mnoha řemeslnických profesí a pomáhala při problémech spjatých s nedostatečnou výřečností. *Anna* je jméno hebrejského původu (z hebr. *hannā* „půvabná, milostiplná“). Podle křesťanské tradice byla sv. Anna matkou Panny Marie, proto byla považována za symbol mateřství, patronku manželských párů, truhlářů a obchodníků s plátnem. V Orientu je uctívána od 6. století, v Okcidentu od století osmého. Jméno bylo ve 14. století velmi rozšířené a po reformaci oblíbené jak u katolíků, tak i protestantů. *Barbara* (z lat. *barbarus* „cizí, barbarský“) je jméno převzaté z latiny podle mučednice Barbory († 306). Svatá Barbora je patronkou horníků a dělostřelců.

Zajímavé na tehdejší dobu je jméno *Marina*, které je odvozeninou ke jménu *Maria*. Jméno *Maria* se vyskytovalo – na rozdíl od románských zemí – v Německu do 16. století jen ojediněle a objevuje se častěji až v období novověku (Bach 1978, § 304). To, že jméno *Maria* nebylo v německých jazykových oblastech užíváno jako křestní jméno, vysvětluje Ernst Schwarz jako respekt věřících před Boží rodičkou (Schwarz 1949, 46).⁴³ Podobná situace panovala i v českých zemích, i když zde byl mariánský kult už od 14. století velmi silný. Pravděpodobně změna tvaru jména na *Marina* znamenala i zvýšení jeho frekvence v olomouckých městských knihách. Důsledky zvýšeného kultu Panny Marie a sv. Josefa se v českých zemích objevují až po roce 1720, v olomouckých pramenech se jméno *Maria* začíná vyskytovat již v první polovině 17. století.

Nejoblíbenějším ženským osobním jménem byla ve 14. a 15. století byla i v Olomouci *Margarethe* (25 % ze všech ženských osobních jmen ve 14. století a téměř 19 % ve století patnáctém), následovala *Katharina*, která byla co do počtu pojmenovaných ve 14. a 15. století na druhém místě (16,9 % ve 14. století, 17,3 % v 15. století); jméno *Elisabeth* se umístilo na třetím místě (10,6 % ve 14. století, 8,5 % v 15. století).

Vzácněji se ve 14. století vyskytovala v Olomouci německá ženská jména. Jde jen o dvě jména německého původu, a to dvakrát *Gedruge* – *Gedruse*⁴⁴ a jednou *Cunna*.⁴⁵ Obě tato jména se vyskytují i v 15. a 16. století; „novým“ německým jménem byla v olomouckých pramenech *Otilia*.⁴⁶

Ani osobní jména slovanského resp. českého původu nebyla ve 14. a 15. století příliš častá. Setkáváme se pouze se jmény *Ludmilla*, *Duchna* (přechýlená forma od staročeského mužského jména *Duchoslav*) a *Wachna* (přechýlená forma od

⁴²K 14 pomocníkům v nouzi patří *Achatius*, *Ägidus*, *Barbara*, *Blasius*, *Christophorus*, *Cyriacus*, *Dionysius*, *Erasmus*, *Eustachius*, *Georg*, *Katharina*, *Margareta*, *Pantaleon* a *Vitus*.

⁴³Jméno *Ježíš*/*Jesus* bylo rovněž tabu (srov. Seibicke 2001, 105).

⁴⁴Toto jméno je složeno ze sthn. komponentů *ger* „oštěp“ a *trut* „důvěrný“. Existuje více svatých s tímto jménem, nejznámější je pravděpodobně mystička a vizionářka Gertruda Veliká, zvaná též Gertruda z Helfty (1256–1301/02).

⁴⁵Jde o zkrácené jméno, jehož základem je *Kunigunde* (sthn. *kunni* „kmen, společenství“ a sthn. *gund* „boj“, tedy „bojující za kmen, společenství“). Svatá Kunigunda (kolem 980–1033/39), manželka Jindřicha II., založila spolu se svým manželem biskupství v Bamberku.

⁴⁶*Otilia* je latinizovaná podoba německého osobního jména *Odila*/*Otila* (sthn. *öt* „jmění, bohatství“).

staročeského mužského jména *Vachen*). Počet výskytů slovanských jmen nepatrně narůstá až v 16. století, např. *Ludmila* je v tomto století doložena 46krát.

Ojediněle se v olomouckých městských knihách nacházejí také méně obvyklá ženská jména, vedle *Duchny* a *Kazi* jsou to spíše jména cizího původu jako *Affra*,⁴⁷ *Anasthasia*,⁴⁸ *Eufemia*,⁴⁹ *Felicita*,⁵⁰ *Galathia*,⁵¹ *Gailo*,⁵² *Nela*,⁵³ *Petronella*,⁵⁴ *Sara*⁵⁵ a *Zdena*.⁵⁶

Dvě osobní jména u jedné ženy se objevují v olomouckých pramenech jen třikrát: v roce 1495 je to *Anna Vrsula franckin*,⁵⁷ která byla zapsána v městských písemnostech také jako *Anna frankinn*, a *Martha Kazy Prutka* (1580);⁵⁸ pro 17. století byl nalezen jen jeden případ tohoto typu jmen – *Anna Maria Hanß Reuterin* (1636),⁵⁹ tedy *Anna Maria*, manželka *Hanße Reutera*.

Rozbor osobních jmen mužských i ženských v Olomouci potvrdil, že se během 14. století užívání světeckých jmen s převahou prosadilo. S šířením křesťanství se do funkce oficiálního osobního jména dostávala antroponyma cizího původu, která byla dávana při křtu, tedy jména křestní. Ačkoli stará slovanská či germánská jména se občas vyskytují, dávali Olomoučané při výběru jména pro své potomky většinou přednost antroponymům cizího původu, a to především pro ten fakt, že šlo o jména ochranná. Germánská či německá jména sice zastoupena byla silněji než slovanská jména, což dokládá fakt, že německý prvek měl i v oblasti jmen převahu nad slovanským, ale repertoár německých jmen byl, podobně jako výběr slovanských jmen, velmi omezený.

7. VÝVOJ DVOUJMENNOSTI V OLMOUCI

Počátky konstituování příjmi jako specifického doplňku osobního či křestního jména sice spadá do 12. století, ale z té doby máme doloženou jen malou část těchto nedědičných jmen, připojovaných k oficiálním jménům osobním v době jednojmennosti pro jednoznačnější identifikaci. Příjmi přibývá ve 13. století a na důležitosti nabývají především v období po roce 1300. Vzhledem k tomu, že dnes už nelze

⁴⁷K lat. *afra* „Afričanka“, sv. Afra († kolem roku 304) pohřbena v Augšpurku.

⁴⁸K řec. *anastasis* „zmrtvýchvstání“. Svatá Anastázia ze Sirmia († okolo 304) pomáhá při bolestech hlavy a v duševní nouzi.

⁴⁹K řec. *euphēmía* „dobré pojmenování“. Sv. Eufemie († okolo 1180) byla abatyší v Altomünsteru.

⁵⁰K lat. *fēlīcītās* „štěstí, blaženost“. Uctívány byly dvě mučednice tohoto jména: na počátku 3. století byla v Kartágu usmrcena Felicitas se svou paní Perpetuou. Druhá sv. Felicitas byla pro svou víru štata spolu se svými sedmi syny v Římě za vlády císaře Antonia.

⁵¹K řec. *gála* „mléko“ ve smyslu „bílý jako mléko“ nebo „mořská pěna bílá jako mléko“, v řecké mytologii jméno mořské nymfy.

⁵²Zkrácený tvar ženského osobního jména hebrejského původu *Abigail* převzatého z bible, k hebr. *abigajil* „zdroj otcovské radosti, otcovská radost“. Ve Starém zákoně jméno ženy Davidovy.

⁵³Zkrácený tvar k jménu *Cornelia*, které je latinského původu.

⁵⁴*Petronella*, lat. *Petronilla*, odvozenina od jména *Petronia*.

⁵⁵Ženské osobní jméno hebr. původu, hebr. *śsarā* „kněžna“. Sára je podle bible žena Abrahámovy a pramáti Izraele.

⁵⁶Jde o český tvar latinského jména *Sidonie*.

⁵⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 7, fol. 126r.

⁵⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 1074, fol. 86r.

⁵⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 1129, fol. 262v.

u řady z nich zjistit jejich skutečnou motivaci, bývají tato doplňková jména tříděna podle následujících pojmenovacích typů. Zatímco u českých obyvatel zůstávají ještě v 15. století příjmi až na výjimky doplňkovými jmény nedědičnými, začíná se u německých obyvatel intenzivněji prosazovat dědičné jméno rodiny, nepochybně pod vlivem pojmenovacích zvyklostí uplatňovaných v okolních německých zemích, kde byla již v této době dvoujmennost (křestní jméno + dědičné jméno rodiny) běžná (srov. Kohlheim a Kohlheim 2000, 16–17).

Cestu ke dvoujmennosti nám ukazují pojmenování osob v nejstarší olomoucké městské knize, v níž je vedle řady jednoslovných pojmenování uvedena i značná část příjmi. Z hlediska motivu pojmenování je můžeme rozdělit do následujících pojmenovacích typů:

a) Osobní jméno + bydliště, místo

Pro usnadnění orientace se opatřovala rodná jména různými dalšími údaji. Jedním z nich bylo bydliště dotyčné osoby. V nejstarší městské knize se vyskytuje tento údaj často v latinské verzi, např. *Jeschko in Preurbio* [Ješek na Předhradí],⁶⁰ *Heinlinus in Pofla* [Jeníček z Povlu],⁶¹ v mladších pramenech v obou jazycích, i když německá jména mnohonásobně převažují. Vedle sebe nacházíme *Josst vor Lytterthor* [Jošt před Litovelskou branou]⁶² a *Wawra před Litovelskú branú*,⁶³ *Wenczlym forbergk*,⁶⁴ či *Ondra z Przedhradi*.⁶⁵ V několika případech se také stalo, že byl zřejmě jeden člověk zapsán podle svého bydliště hned několika způsoby: jednou jako *Walenta auf der Littergassen*,⁶⁶ podruhé jako *Walenta vor Litterthor*.⁶⁷

b) Osobní jméno + řemeslo nebo úřad

Další velmi častou kombinací bylo uvedení řemesla či označení příslušnosti u selského poddanského lidu a u svobodníků. Opět se ve starších pramenech setkáváme s latinskými zápisy, později jsou tyto údaje v němčině nebo v češtině. A tak vedle sebe stojí pojmenování *Wolf institor* [kramář],⁶⁸ *Witko sutor* [švec],⁶⁹ *Hanus tabernator* [šenkýř],⁷⁰ *Jaclinus slosser* [zámečnick],⁷¹ *Wilhelm der kromer* [kramář],⁷² *Girzik sedlák*.⁷³ Podobně jsou uvedeni také lidé zastávající nějaký úřad, např. *Mertl schöpf* [přísežný],⁷⁴ *Fridricus advocatus*⁷⁵ nebo *Michal gospodarz na rathauze*,⁷⁶ i lidé s akademickým titulem, např. *Dominicus doctor*.⁷⁷

⁶⁰SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 6r.

⁶¹SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 5v.

⁶²SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 64v.

⁶³SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 160r.

⁶⁴SOkA, AMO, Knihy, sign. 1034, fol. 39r.

⁶⁵SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 262v.

⁶⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 1025, fol. 153v.

⁶⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 1025, fol. 18v.

⁶⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 5r.

⁶⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 9v.

⁷⁰SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 28r.

⁷¹SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 3v.

⁷²SOkA, AMO, Knihy, sign. 1027, fol. 7r.

⁷³SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 265r.

⁷⁴SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 42r.

⁷⁵CDM IV, 250.

⁷⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 1034, fol. 46r.

⁷⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 6678, fol. 18r.

c) Osobní jméno + příbuzenský vztah

Jako bližší identifikace sloužilo také uvedení příbuzenského vztahu k osobnímu jménu, popř. i uvedení sociálního postavení. Tyto způsoby identifikace byly velmi obvyklé ve 14. století, a proto se v nejstarší městské knize objevují záznamy typu *Adam, filius Liczkonis Judei* [Adam, syn Lička, žida],⁷⁸ *Elisabeth, uxor Engelusch* [Alžběta, manželka Engelberta];⁷⁹ *Clara, relicta Wismani* [Klára, pozůstalá po Wismanovi].⁸⁰ V 15. a 16. století se pak již vyskytovaly tyto kombinace vzácněji. Jméno druhé osoby totiž častěji obsahuje i příjmení – *Eva von Sternberg des Michel Grummes tochter* [Eva ze Šternberka, dcera Michala Grumma],⁸¹ *Paul, eynkl der Barbare Jeglin* [Pavel, vnuk Barbory Jeglové];⁸² *Wenceslaus, son Milichlegels* [Václav, syn Milichlegelův].⁸³ Vedle sebe se objevují odlišné typy označení příbuzenských vztahů, což dokládá proces postupného konstituování příjmení, případně příjmení: v roce 1459 je zmiňován *Stanislaus, son Cristanczels* [Stanislav, syn Kristiánkův],⁸⁴ kdy je uveden i příbuzenský poměr, v roce 1456 *Janko Sigismindi* [Janek, Zikmundův syn],⁸⁵ kde je uvedeno pouze otcovo jméno v genitivu. Při dalším vývoji pak odpadla i latinská koncovka genitivu maskulina *-i* a tím se vytvořilo dvoučlenné pojmenování *Janko Sigmund*.

d) Osobní jméno + přezdívka

Velmi často se ve 14. století setkáváme s přezdívkami. Jejich smyslem ale nebylo vysmívat se osobám, nýbrž označit je pro určitý okruh tak, aby se zabránilo možné záměně s jinou osobou, také proto se nedědila z otce na syna. Mezi jménem a přezdívkou se objevuje v latinsky psaných textech slovo *dictus* (řčený). Přezdívky byly vybírány z oblasti příbuzenských vztahů, např. *Wenczeslaus dictus Bratrzik* [Václav řčený Bratřík],⁸⁶ z místních názvů, např. *Johannes dicto Doloplas* [Johann řčený Doloplaz],⁸⁷ *Johannes dictus Schonberger* [Johann řčený Šumperský],⁸⁸ nebo připomínala nějakou výraznou dovednost či schopnost dotyčné osoby, jak tomu bylo u měšťanů se jmény *Mertlinus dictus Flevgenfank* [Martínek řčený Mucholap]⁸⁹ či *Johannes dictus Fruauf* [Johann řčený Ranní ptáče],⁹⁰ nebo její vlastnosti či chování, např. *Henslinus dictus Sawyer* [Jeníček řčený Mrzutý],⁹¹ *Henslinus dictus Zerter* [Jeníček řčený Milejší].⁹² Někdy docházelo k vyjádření povahy v přízvisku i pomocí metafory, jako např. u muže *Marscho dictus Baran* [Martin řčený Beran].⁹³

⁷⁸SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 36v.

⁷⁹SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 32v.

⁸⁰SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 19v.

⁸¹SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 206r.

⁸²SOKA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 148vb.

⁸³SOKA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 177rb.

⁸⁴SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 194vb.

⁸⁵SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 191vb.

⁸⁶SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 12v.

⁸⁷SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 3v.

⁸⁸SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 14r.

⁸⁹SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 12v.

⁹⁰SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 26r.

⁹¹SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 7v.

⁹²SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 7v.

⁹³SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 10r.

U předchozích příkladů bylo na první pohled patrné, že jsou spjaty pouze s jedinou konkrétní osobou, že tedy nejsou dědičnými příjmeními. V pramenech ze 14. a 15. století však často bývá obtížné poznat, zda jde ještě o příjímí nebo už o dědičné příjmení.

Důležitým znakem příjmení byla, jak již bylo uvedeno, dědičnost zjištěná alespoň ve dvou až třech generacích. Ke vzniku dědičných příjmení často napomáhala skutečnost, že povolání, úřad, dům nebo i vlastnosti přecházely z otce na syna. Příjímí otce tak mohlo přejít i na potomka. Předpokladem pro zavedení pevných příjmení u nejširších vrstev obyvatelstva byl rovněž určitý stupeň rozvoje městské samosprávy, který s sebou mimo jiné přinášel i zavádění různých rejstříků měšťanů, např. při vybírání lozunků. Bez existence instituce městské kanceláře a v ní činných městských písařů by bylo zavádění pevných dědičných příjmení velmi zkomplikováno. V olomouckých pramenech se nacházejí důkazy o výskytu příjmení, tedy o jménu rodiny (doslovný překlad německého slova *Familienname*) – např. stejné jméno rodiny u sourozenců. Zajímavý je zápis z roku 1451, v němž vystupují tři bratři *Jan*, *Valentin* a *Matuss* s dodatkem *fratres dicti Kotyk* [řeceni Kotykové/Kotíkové],⁹⁴ v roce 1433 se v pramenech např. vyskytují sourozenci *Johannes Bartak* a jeho bratr *Wenceslaus Bartak*,⁹⁵ v roce 1454 byli zapsáni *Peter Lankenorl* a jeho otec *Hanuss Lankenorl*⁹⁶ a podobných příkladů bychom v olomouckém archivním materiálu našli mnohem více. Více dokladů o dědičných příjmeních v českých a moravských městech pochází zřejmě až po 15. století, kdy se městská správa již nacházela na určitém stupni vývoje. V Olomouci se mohla začít tato tendence uplatňovat podle německého vzoru.

Ze sociologického hlediska se příjmení objevují, pomineme-li šlechtické rody, nejprve u bohatších vrstev, tedy u příslušníků městského patriciátu. Nejdéle zůstávají bez příjmení členové nižších společenských vrstev, tedy sedláci, sluhové, děvečky, nádeníci a příslušníci městské chudiny. Je ovšem pravda, že jejich výskyt v městských knihách byl sporadický. Rovněž u žen byla situace jiná než u mužů, ale o tom bude pojednáno později. Podobně jako příjímí můžeme i příjmení klasifikovat podle způsobu vzniku. Zde však nejsou výsledky výzkumu kvantifikovány vzhledem k tomu, že výzkum ještě není ukončen.

Nejstarším zdrojem příjmení byla osobní jména. Než se z nich vyvinula příjmení, používala se ve spojení s označením příbuzenského vztahu, jak již bylo uvedeno, později se označení vztahu vynechávalo, takže se v olomouckých městských knihách setkáváme se jmény *Jann Bolek*,⁹⁷ *Hans Hanko*,⁹⁸ *Vicenz Thomas*⁹⁹ nebo *Jan Niczek* (základem je jméno *Mikuláš*).¹⁰⁰ Ojedinele se vyvíjela příjmení jako přídavná jména přivlastňovací, opatřená koncovkou *-ů*, jak vyplývá např. z testamentu měšťana *Zichů*,¹⁰¹ jehož jméno vzniklo zřejmě z křestního jména *Zikmund*. Někdy byla původně osobní jména ještě opatřena atributy, blíže určujícími

⁹⁴SOkA, AMO, Knihy, sign. 164, fol. 183r.

⁹⁵SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 191vb.

⁹⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 164, fol. 85r.

⁹⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 430, fol. 37.

⁹⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 8r.

⁹⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 144v.

¹⁰⁰SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 201r.

¹⁰¹SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 25v.

osobu nositele, např. *Andres Rotjorg*¹⁰² [Rusovlasý Jorg], *Martin Rothansl*¹⁰³ [Červený Jeníček], vzácněji i jeho schopnosti, např. olomouckým konšelem byl *Valentin Gelarthnickl*¹⁰⁴ [Učený Mikulášek].

Dalším zdrojem, z něhož vznikala příjmení, bylo uvedení původu. Mohlo jít o označení příslušnosti k určité skupině lidí (kmen, národ apod.) či k určité oblasti, nejčastěji k rodišti. V olomouckých městských knihách nacházíme měšťany se jmény *Johannus Czech*¹⁰⁵ [Čech], *Conrad Paier*¹⁰⁶ [Bavor], *Heinrich Frank*,¹⁰⁷ *Mates Polak*,¹⁰⁸ *Jesco Boemus*¹⁰⁹ [Bém], *Nicolaus Ungarus*¹¹⁰ [Uher] či *Thoman Unger*¹¹¹ [Uher]. Olomoucký městský písař, pocházející z Mírova, se jmenoval *Bernard Mírovský*;¹¹² v roce 1518 si nechal zapsat testament *Mikuláš Kojetínský*,¹¹³ jehož předkové byli nebo on sám pocházel pravděpodobně z Kojetína. O jedenáct let později vznikla poslední vůle *Leonharda Mugliczera*,¹¹⁴ zřejmě původem z Mohelnice. V kodexu Václava z Jihlavy jsou uvedeni v 15. století Olomoučané *Johannes Frewentaler* [Bruntálský],¹¹⁵ *Wenceslaus Gewiczler*¹¹⁶ [Jevíčský] nebo *Nicolaus Hoczenplacz*¹¹⁷ [Osoblaha].

O tom, že sociální postavení člověka hrálo v době vzniku příjmení důležitou roli, svědčí skutečnost, že se takové označení stávalo velmi často základem pro vznik příjmení. Příjmení se tedy vyvíjela i z označení stavu a povolání, které člověka vykonával. A protože Olomouc byla městem se značně rozvinutou řemeslnou výrobou, objevuje se identifikace člověka podle zaměstnání velmi často. Bývá však problémem určit, kdy jde pouze o označení řemesla a kdy již jde o příjmení. Je však pravděpodobné, že se v případě *Petra Wagnera*¹¹⁸ [Kolář], *Bernusche Töpfera*¹¹⁹ [Hrnčír], *Michela Mülnera*¹²⁰ [Mlynář], *Petra Mlinarze*,¹²¹ *Valtana Weisgerbera*¹²² [Jirchář], *Matze Goldschmida*¹²³ [Zlatník] či *Jakuba Kaudelky*¹²⁴ [Obchodník s koudelí] jedná již o dědičné příjmení, tedy vlastně o označení řemesla jejich předků. Některá jména ukazují na specializaci

¹⁰²SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 219ra.

¹⁰³SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 51r.

¹⁰⁴SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 39r.

¹⁰⁵SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 39r; sign. 138, fol. 73v.

¹⁰⁶SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 10r.

¹⁰⁷SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 255ra.

¹⁰⁸SOKA, AMO, Knihy, sign. 1024, fol. 101v.

¹⁰⁹SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 10r.

¹¹⁰SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 21v.

¹¹¹SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 286v.

¹¹²SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 14r.

¹¹³SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 17r.

¹¹⁴SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 174r.

¹¹⁵SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 56va.

¹¹⁶SOKA, AMO, Knihy, sign. 164, fol. 27r.

¹¹⁷SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 216rb.

¹¹⁸SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 48r.

¹¹⁹SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 273r.

¹²⁰SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 267r.

¹²¹SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 66r.

¹²²SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 227r.

¹²³SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 246r.

¹²⁴SOKA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 233r.

v řemeslech, např. *Janzo eysner*¹²⁵ [Železník], *Jeclinus phansmid*¹²⁶ [Kotlář], *Johannes Schernsmyt*¹²⁷ [Výrobce nůžek], *Casper Nagler*¹²⁸ [Výrobce hřebíků] nebo *Waniczke Messerer*¹²⁹ [Nožír]. S jistotou lze uvést, že o příjmení vytvořené z označení řemesla se jedná tehdy, pokud je vedle něj uvedeno i řemeslo, které nositel příjmení vykonává, např. v případech *Merten Goltschmid, kromer*,¹³⁰ *Mauritz Khaldtschmid, Goldtschmidt*,¹³¹ *Mattes Schneider, Maurer*¹³² nebo *Mattheß Müller, Schürczmacher*.¹³³

Vedle příjmení, která vznikla z bezprostředního označení řemesla, se objevují také příjmení, vztahující se na náradí, materiál, výrobek nebo na pracovní postup, typický pro určité řemeslo. V této souvislosti je možno uvést několik olomouckých příkladů, které označují řemesla zpracovávající železo, např. *Peter Hufnagel*¹³⁴ [Hřebík podkovák], *Bartl Kupper*¹³⁵ [Měď] nebo *Francz Meßer*¹³⁶ [Nůž].

Příjmení se vyvíjela také z označení bydliště, tento způsob však v Olomouci nebyl častý. Za několik případů je možno uvést jméno *Valten Lindner*¹³⁷ [Lípa], jehož předkové možná měli sídlo v blízkosti lípy, i když on sám bydlel za dómem (*Hinter dem Thum*), jméno slepého *Gabriela Grubera*¹³⁸ [Příkop], jehož předkové bydleli u nějakého většího příkopu, nebo jméno *Nikolaus Pach*¹³⁹ [Potok], jehož předkové sídlili pravděpodobně v blízkosti potoka.

Velmi často se stávaly základem pro vznik příjmení přezdívky, které byly narážkou na nějakou nápadnost nebo neobvyklost v podobě, povaze, na vadu, činnost, oděv, majetek, na nějakou příhodu apod. (srov. Beneš 1962, 8). Tímto způsobem vzniklá příjmení olomouckých měšťanů nás upozorňují na vlastnosti či rysy charakteru nebo chování nositele jména či jeho předků, např. *Wenczl Edlman* [Šlechtný], *Andreas Troyer* [Věrný], *Petrus Pitterherz* [Hořké srdce], *Albrecht Smutný, Paulus Zeiß* [Půvabný], poukazují na nápadnosti postav či na některou nápadnou část těla, např. *Georg Kurczmann* [Krátký], *Ambrosius Lang* [Dlouhý], *Hanns Zehentner* [Centnýř], *Bernhard Lanckenorl* [Dlouhé ouško], *Alexander Rzitka, Anndres Fuessel* [Nožička], *Michel Hocker* [Hrbáč], *Philip Czigenhals* [Kozí krk¹⁴⁰], obličej (*Johannes Barbatus* [Vousáč], *Walenta Holý*, na barvu vlasů, např. *Matieg Reczek*, nebo pleti, např. *Steffan Wayß, Johannes Byelca*, popř. na jiné nápadné rysy osoby, např. *Nicklos Hungerige* [Hladový], *Petrus Nymmerful* [Nenasyta], *Jaksch Hosengiesser* [Čůrající do kalhot], včetně oblíbenosti v okolí, např. *Jacobus Milaczek*.

¹²⁵SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 1r.

¹²⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 9v.

¹²⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 28v.

¹²⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 346, fol. 28v.

¹²⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 139, fol. 276r.

¹³⁰SOkA, AMO, Knihy, sign. 1024, fol. 235r.

¹³¹SOkA, AMO, Knihy, sign. 1056, fol. 132r.

¹³²SOkA, AMO, Knihy, sign. 1064, fol. 9r.

¹³³SOkA, AMO, Knihy, sign. 375, fol. 37v.

¹³⁴SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 42r.

¹³⁵SOkA, AMO, Knihy, sign. 1025, fol. 9v.

¹³⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 1045, fol. 23v.

¹³⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 205r.

¹³⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, fol. 138r.

¹³⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 166, fol. 20v.

¹⁴⁰Pokud ovšem nejde o místo původu, kterým by byly v tomto případě *Glucholazy*.

Metaforicky byl také někdy přirovnáván člověk ke zvířeti. Rovněž z těchto přezdívek se vyvinula příjmení, např. *Wennczel Schwab*, *Jan Kozurek*, *Melicheor Fuchs* [Liška], nápadné je zastoupení různých druhů ptáků mezi motivy pro vytvoření příjmení, např. *Valten Han* [Kohout], *Nicolaus Sperling* [Vrabec], *Girzigk Pikus* [Datel], *Wenceslaus Hausar*, *Stephanus Chavka* [Kavka], *Henslinus Stigliczer* [Stehlík], *Adam Zeisigk* [Čížek], *Ambrosi Wachtel* [Křepelka¹⁴¹], *Melchior Storch* [Čáp], *Jirzick Holub* nebo *Zezula* [Kukačka, Žezulka]. Příjmení vzniklá z částí zvířecích těl vznikala většinou z hrubé charakteristiky člověka. I takové příklady se ojediněle v olomouckých městských knihách nacházejí, např. *Wennczel Schnabel* [Zobák].

Jako základ pro vznik příjmení sloužila i označení přírodních jevů, např. hvězd, např. *Katerina Margensternin* [Jitřenka], jindy světa rostlin, např. *Paulus Stengel* [Stonek], *Magdalena alte Knospin* [Poupětová], *Cordula Mohauplin* [Makovičková], *Dorothea Korzanková*,¹⁴² někdy však i tak prozaické záležitosti jako třeba označení potravin, např. *Mathes Khasimbrot* [Chléb se sýrem], *Dorota Pecznová*, *Martin Kolaczek*.¹⁴³

Poměrně zřídka se objevují příjmení, která vznikla z větných přezdívek, označujících vlastnosti či činnost člověka. Tato příjmení jsou častá ve Švábsku a jejich hojný výskyt se vysvětluje tamějším smyslem pro humor (Fleischer 1964, 174). Většina takových příjmení i v Olomouci vyvolává úsměv, např. *Dorothea Strecksfieslin* [Rozhodnožka], *Magdalena Fruauffynn* [Ranní ptáče], *Frenzel Storczebecher* [Obratpohár], *Hannus Hebenstreit* [Začni spor], *Thoman Das ist war* [To je pravda], *Johannes Kukimofen* [Podívej se do pece], *Reychart Scheis in di wurst* [Serdobuřtů] apod.¹⁴⁴

Skutečnost, že židé byli ve 13. století osobně nesvobodnými a ze společnosti vyloučenými jedinci, se projevuje i na jejich jménech. Téměř vždy jsou v dosud analyzovaných olomouckých pramenech uváděni prostřednictvím osobního jména s přídomkem *Jude* nebo *Judeus* (dosud 25 dokladů), např. *Liczko Judeus*, *Isaac Judeus*. Vedle hebrejských osobních jmen, jakými jsou *Jordan Jude* (1360), *Isaac Jude* (1392), *Joseph Jude* (1434), *Abraham Jude* (1446), *Salomon Jud* (1428) nebo *Isaac Iudeus* (1424), se objevují také světecká jména, např. *Michalko Iudeus* (1434), *Merkel Jude* (1434) nebo *Benesch Jude* (1460). Kromě tohoto typu pojmenování nacházíme v olomouckých pramenech i přezdívky (13 dokladů), např. *Tyczko Jude* (1382), *Haberle Jude* (1424), *Maul, Judeus* (1418), *Hawranko, Judeus* (1453), *Walach, Jude* (1413), *Schonmann, Judeus* (1418), *Schkolnik, Judeus* (1415), *Pynkuss, Judeus* (1422), *Tauba, socia Salmani* (1413), v jednom případě bylo použito výrazu *dictus* – *Smoyl dictus Mocha, Judeus* (1398). V důsledku svého specifického postavení neměli židé až do 18. století stálá příjmení. Výjimky se v olomouckých pramenech vyskytly, např. v roce 1434 je v kodexu Václava z Jihlavy uvedena *Judyn Gailo Aaroy*n, tedy židovka s osobním jménem a příjmením opatřeným

¹⁴¹ Pokud se nejedná o německý geografický název obce *Skřípov*.

¹⁴² *Kořán* je jihočeský výraz pro kořen.

¹⁴³ Příklady z této kapitoly byly především vybrány z knihy testamentů, SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, passim.

¹⁴⁴ Ukázky v této pasáži, viz SOkA, AMO, Knihy, sign. 138, passim; 166, passim.

přechylovací příponou *-yn*. Teprve v roce 1787 bylo všem židům nařízeno, aby přijali stálá příjmení.

Jak je z uvedených ukázek zřejmé, je oblast olomouckých příjmení do roku 1650 velmi rozmanitá, bohatá a zajímavá a vzhledem k tomu, že dosud nebyla důkladně prozkoumána, zaslouží si mimořádné pozornosti, aby tak bylo odstraněno jedno z bílých míst poznávání minulosti Olomouce.

7.1. DVOUJMENNOST U ŽEN

Vedle židů hrály podřadnou roli v tehdejší společnosti také ženy. Naskytá se proto otázka, jak se tato skutečnost odrážela v jejich pojmenování. Již ve středověku byly svobodné mladé ženy uváděny jménem svého otce a ženy vdané jmény svých manželů a olomoucké archiválie tuto skutečnost přesvědčivě dokládají.

V olomouckých pramenech, především v nejstarší městské knize, je možno najít řadu dokladů, v nichž je vedle ženského osobního jména i označení příbuzenského vztahu: buď *filia* (dcera) a jméno otce (*Katherina, filia Jeklini melczer*) nebo *uxor/conthoralis/hausfraw* a jméno manžela (*Czecilia, eliche hawsfraw desselben Jekl sneyders*), příp. *relicta* (pozůstalá) a jméno zemřelého manžela (*Elyzabeth relicta Mathie*). Jednou se objevil v nejstarší městské knize vedle osobního jména také výraz společensky zařazující v oblasti církevní (*Anna, monialis de Schonberch*).

Až od roku 1351 nacházíme v nejstarší městské knize přechylování – jde buď o jméno manžela, které je opatřeno přechylovací příponou *-in*: *Heinrichin, Kokotyn, Jesschatkyn*, objevuje se i struktura osobní/křestní jméno ženy + příjímí muže + *-in*: *Margarethe Schelchwiczerin, Clara seifmacheryn*.¹⁴⁵

Toto přechylování se pak objevuje pravidelně v olomouckých pramenech a pojmenování ženy se děje prostřednictvím struktury osobní jméno/křestní jméno ženy + křestní jméno muže + příjímí/příjmení + *-in*, což můžeme ověřit v následujících případech: *Anna Peter Brodin* (1429), většinou je přechýlené společenské zařazení: *Ludmilla Wenczlaw kandlerin* (1455), *Magdalena Wenczlaw kursnerin* (1438), *Margaretha Fricz Vnsliderynn* (1419). Někdy dokonce chybí křestní jméno ženy, přechýlené je povolání muže, což dává tušit, že se jedná o označení manželky (*Mertin Schusterin*, 1443).

Častější je však struktura osobní/křestní jméno ženy + příjímí/příjmení + přechylovací přípona *-in*: *Dorothea Lemlyn* byla manželka *Simona Lemmela* (1439) nebo *Margareta Rosenhawerynne* byla manželka *Hannse Rosenhawera* (1451). Ojedinele je také uvedeno dřívější příjmení ženy, buď její dívčí jméno nebo příjímí či příjmení z prvního manželství, např. *Margaretha, etwenn Dreilingin, yczund Gregor goltsmidynne* (1448).

Několik dokladů ukazuje, že ne vždy žena používala příjímí či příjmení svého muže: *Lucas Salczer mit frauen Anna Bawmgartynne, seiner elichen hausfrawen* (1451). Někdy se zdá rozmanitost jmen nepřehledná, např. *Anna Martynyn, genant Kunwaldynne, des Zeligmans hausfrau* (1452). Dnešním úzu odpovídá jen málo dokladů, např. *Clara Krenawr* (1431), *Katherina Leuchtenczan* (1439), *Swatossie Huserowa* (1443) nebo *Katherina genant Zakowa* (1451).

¹⁴⁵SOKA, AMO, Knihy, sign. 166, passim.

V některých záznamech bylo konstituováno pojmenování ženy podle struktury osobní jméno ženy + společenské zařazení. Jedná se o děvečky a služky (*Marusch, maît der Agnit Niczmuslin*, 1454¹⁴⁶), představitelky náboženského života (*virgini Elyzabeth, abbatisse ad sanctam Claram*, 1431¹⁴⁷); *Clara, professa ym kloster zu sankt Claran*, bez roku¹⁴⁸) nebo osoby vystupující v testamentech (*Hedwaig, des bruders tochter*, 1462;¹⁴⁹ *Dorothee, einem waslen*, 1444¹⁵⁰). U žen, které žily na vesnici poblíž Olomouce, se uvádí vedle osobního jména také bydliště (*Anna de Slawonyn*, 1432;¹⁵¹ *Elizabeth de Topolan*, 1447¹⁵²) a jen výjimečně přezdívka (*Dorothea auf der stelczen*, 1457¹⁵³).

Uvedené doklady prokazují, že se dvoujmennost prosazovala také v pojmenování žen, což mohlo být považováno za zlepšení společenského postavení určité skupiny žen ve městě. U žen v podřízeném postavení však trvala po celé zkoumané období i nadále jednojmennost.

8. ZÁVĚR

Problematika rekonstrukce konstituování struktury antroponym od počátků do poloviny 17. století je úkol podmíněný analýzou velkého množství dokladů v archivním materiálu. Tento úkol byl dosud splněn jen zčásti. Zbývá ještě dokončit důkladnou analýzu asi 27 000 příjmí či příjmení, a to nejen z hlediska určení jejich původu, ale také z hlediska kvantitativního zastoupení jednotlivých pojmenovacích typů. Řešení tohoto úkolu může poskytnout řadu důležitých informací o životě ve městě, neboť jména odrážela poměrně věrohodně mimojazykovou skutečnost.

Dosavadní rozbor osobních jmen mužských i ženských v Olomouci potvrdil, že se během 14. století s převahou prosadilo jako i jinde v Evropě užívání světeckých jmen. Do funkce oficiálního osobního jména se tak dostávala antroponyma cizího původu, která byla dávána při křtu, tedy jména křestní. Stará slovanská či germánská jména byla na ústupu a Olomoučané dávali při výběru jména pro své potomky většinou přednost antroponymům cizího původu, a to především pro ten fakt, že šlo o jména ochranná. Germánská či německá jména sice zastoupena byla silněji než slovanská jména, což dokládá, že německý element měl v oblasti osobních jmen převahu nad živlem slovanským u mužských osobních jmen, zatímco u ženských jmen byla mírná převaha jmen slovanských.

K vývoji dvoučlenného pojmenovacího typu docházelo v Olomouci již od 13. století, během něhož se objevují různá doplnění k jménu osobnímu. Intenzivnější zavádění příjmí ve 14. a 15. století, kdy se městská správa stabilizovala a kdy vznikaly různé písemnosti sloužící k zaznamenávání dávek, trestných činů a trestů, testamentů, soupisů pozůstalostí a další. V olomouckých pramenech byly nalezeny doklady o dědičném příjmení v 15. století. Zbývá dodat, že motivy pro

¹⁴⁶SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 177va.

¹⁴⁷SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 160ra.

¹⁴⁸SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 43va.

¹⁴⁹SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 56rb.

¹⁵⁰SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 177va.

¹⁵¹SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 160va.

¹⁵²SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 179va.

¹⁵³SOkA, AMO, Knihy, sign. 1540, fol. 189rb.

vznik příjímí/příjmení odpovídají standardním motivům v jiných městech v českých zemích a v německé jazykové oblasti. Vzhledem k bilingvnímu teritoriu se v dokladech o pojmenování Olomoučanů logicky objevují příjmení jak česká, tak i německá.

POUŽITÉ ZDROJE

LITERATURA

- BACH, Adolf (1978): *Die deutschen Personennamen*. Bde. 1–3. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- BENEŠ, Josef (1962): *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- EBERHARD-WABNITZ, Margit a LEISERING, Horst (1998): *Knaurs Buch der Vornamen*. München: Lexikographisches Institut.
- KARLÍK, Petr, NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Lidové noviny.
- FLEISCHER, Wolfgang (1964): *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. Berlin: Akademie-Verlag.
- KNAPPOVÁ, Miloslava (1992): *Příjmení v současné češtině*. Liberec: AZ KORT.
- KNAPPOVÁ, Miloslava (1989): *Rodné jméno v jazyce a ve společnosti*. Praha: Československá akademie věd.
- KOHLHEIM Rosa a KOHLHEIM, Volker (2007): *Das große Vornamenlexikon*. 3., nově upravené vydání. Mannheim, Leipzig, Wien a Zürich: Duden Verlag.
- KOHLHEIM, Rosa a KOHLHEIM, Volker (2000): *Duden. Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Mannheim, Leipzig, Wien a Zürich: Duden Verlag.
- KOHLHEIM, Volker (1996): Fremde Rufnamen. In: Eichler, Ernst, Hilty, Gerold, Löffler, Heinrich, Steger, Hugo a Zgusta, Ladislav (eds.): *Namenforschung/Name Studies/Les Noms Propres*. 2. Teilband. Berlin a New York: de Gruyter, s. 1203–1207.
- KOHLHEIM, Volker (2000): Die Rufnamen der beiden ersten Bayreuther Stadtbücher (1430–1472). In: Debus, Friedhelm (ed.): *Stadtbücher als namenkundliche Quelle. Vorträge des Kolloquiums vom 18.–20. September 1998. Abhandlungen der Geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse*. Mainz a Stuttgart: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, s. 325–339.
- KUNZE, Konrad (2003): *dtv-Atlas Namenkunde. Vor- und Familiennamen im deutschen Sprachgebiet*. 4., přepracované vydání. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- KUX, Johann (1942): *Verwaltungsgeschichte der königlichen Stadt Olmütz*. Olmütz: Verlag der Hauptstadt Olmütz.
- PLESKALOVÁ, Jana (1998): *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Brno: Masarykova univerzita.
- PLESKALOVÁ, Jana (2011): *Vývoj vlastních jmen osobních v českých zemích v letech 1000–2010*. Brno: Host.
- SEIBICKE Wilfried (2001): Pietistische und andere christliche Namen: Zum Verhältnis von Vornamengebung und Religion. In: Eichhoff, Jürgen, Seibicke, Wilfried a Wolffsohn, Michael (eds.): *Name und Gesellschaft. Soziale und historische Aspekte der Namengebung und Namenentwicklung*. Mannheim, Leipzig, Wien a Zürich, s. 104–112.
- SCHWARZ, Ernst (1949): *Deutsche Namenforschung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

SCHWARZ, Ernst (1957): *Sudetendeutsche Familiennamen aus vorhussitischer Zeit*. Köln a Graz: Böhlau.

SCHWARZ, Ernst (1973): *Sudetendeutsche Familiennamen des 15. und 16. Jahrhunderts*. München: Verlag Robert Lerch.

SPÁČILOVÁ Libuše (2011a): Weibliche Namen in der Stadt Olmütz bis 1650. In: Fiala-Fürst, Ingeborg a Czmero, Jaromír (eds.): *Amici amico III*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, s. 421–434.

SPÁČILOVÁ Libuše (2011b): Männliche Rufnamen in der Stadt Olmütz bis 1650. In: Kováčová, Michaela, Meier, Jörg a Puchalová, Ingrid (eds.): *Deutsch-slawische Kontakte – Geschichte und Kultur. Festschrift für Mária Papsonová*. Košice: Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach, s. 95–114.

SVOBODA, Jan (1964): *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

ŠMILAUER, Vladimír (1974): Úvodem. In: Kopečný, František: *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, s. 9–29.

PRAMENY A EDICE PRAMENŮ

SOkA Olomouc (= Státní okresní archiv Olomouc), AMO (= fond Archiv města Olomouce): Knihy, kniha smluv a testamentů (1492–1533), sign. 7; radní manuál Václava z Jihlavy (1424), sign. 164; nejstarší městská kniha olomoucká (1343–1420), sign. 166; kodex Václava z Jihlavy (1424–1492, 1527), sign. 1540; kniha testamentů (1511–1623), sign. 138, 139, 140; židovský registr (1413–1420), sign. 36; rejstříky lozunků (1527–1645), sign. 342, 346, 360, 369, 375, 388, 397, 410, 422, 427, 430, 431; knihy soudnictví sporného a nesporného (1511–1650), sign. 1025, 1027, 1034, 1045, 1056, 1064, 1070, 1074, 1129; kronika rodiny Hobelových (1530–1629), sign. 35.

Zemský archiv Brno, fond Album Cerr. II, Knihy, sign. 6 (univerzitní matrika B).

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Univerzita Olomouc, Knihy, sign. 5 (univerzitní matrika O).

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Díl I. K vydání připravil Gustav Friedrich. Praha: Sumptibus comitiorum Regni Bohemiae 1904–1907.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Díl II. K vydání připravil Antonín Boček. Olomouc: Alois Skarnitzl 1839.

SUMMARY

The development of anthroponyms has a rich history. While at first one name was enough – for instance Ancient Greece, where a name was derived from the mental or physical traits of its bearer – the Ancient Romans always used three names. In the beginning of civilization in Europe, one-word names dominated; however, in the 9th century in some upper Italian towns and also in 10th century France, additional information began to complement first names, as a single name slowly became insufficient for identification over the course of society's development.

*In the Czech lands, where single names still dominated in the 12th and 13th centuries, two ethnicities with two differing language systems and a double repertoire of anthroponyms met as a consequence of German colonization. Both systems of first names had in common the existence of composites; the process of shortening began to appear in both systems and both saw the infiltration of names of Greek, Latin, and Hebrew origin. From the 12th century on, other names supplementing first names began to be used – first as non-inherited names that were labeled with the Czech term *příjmí* (nicknamen), which later developed into inherited, family names known today as surnames (Czech *příjmení*).*

The path to a two-name system can be seen in the naming of individuals in historical sources of an administrative character, primarily in municipal books, municipal tax registers, books of wills, and other similar sources. This paper was created based on the analysis of these sources for the City of Olomouc.

For the analysis of male names in Olomouc in 1650, a collection of 17,633 male first names were used. The analysis confirmed various tendencies in the naming of individuals valid for the German language sphere. In the 14th century, names of saints of foreign origin became common, e.g. Johann, Nicolaus, Peter, Jacob, Andreas, Martin, Matthäus and Paul. From the 15th century on, the name Georg became increasingly popular; in addition to it, from the 16th century on, the name Adam also became popular. In the Olomouc corpus, 2,906 women who had a first name were represented. The trend toward giving names of saints, including women saints, is evident in Olomouc – 47 % of analyzed female names are names of Greek origin (e.g. Agnes, Barbara, Catherina or Margaretha), 31 % are of Hebrew origin (Anna, Elisabeth, Magdalena), and 17 % of German origin (Gertrud, Kunigunde); only 2.9 % are names of Slavic origin (Ludmilla).

After the year 1300, the přímí began to appear more often and provided information on either the individual's residence or place of residence (Heinslinus in Pofla), the trade or office of the individual (Mertl schöpf), a kinship relation (Stanislaus, son Cristanczels), or a nickname (Henslinus dictus Zerter). These přímí then developed into surnames.

The social standing of women in society at the time was of a rather inferior character. They were often named via the names of their husbands, while the přímí or surname was given the suffix -in/-yn (Merten Schusterin); however, the first name of the woman became increasingly common (Magdalene Wenczlaw Kursnerin).

Research of Olomouc anthroponyms hitherto has been carried out only in part. A thorough analysis of 27,000 přímí and surnames has yet to be completed – not only in the context of determining their origin, but also in the context of the quantitative representation of individual naming types. Engaging in this task may provide much valuable information on life in towns, as names relatively credibly reflected extra-linguistic reality.